

MILITAIRE SPECTATOR

De luchtoorlog 1914-1918

- Responsibility to Protect
- Veiligheid kost geld

De Militaire Spectator vanaf nu ook digitaal: www.militairespectator.nl

Masteropleiding *Military Strategic Studies* aan de NLDA

De Faculteit Militaire Wetenschappen verzorgt een modulaire Engelstalige wetenschappelijke masteropleiding. Deze erkende en geaccrediteerde opleiding, *Military Strategic Studies*, start weer in september 2015.

De breed opgezette master bestudeert de rol van het militaire instrument binnen de context van hedendaagse veiligheidspolitieke vraagstukken. De master bestaat uit vier verplichte courses. Daarnaast dient men een keuze te maken uit een van de drie afstudeerrichtingen (*tracks*) van elk vier courses:

- *War Studies*
- *Intelligence & Security*
- *Military Management & Logistics*

De tracks worden gecompleteerd met een *elective*. Het volgen van een of meer losse courses (elk 5 EC) is ook mogelijk. Na positieve afronding ontvangt de student een certificaat.

De inhoud

De master geeft een grondig inzicht in de functie van krijgsmachten in diverse soorten contemporaine conflicten. Het gaat om conventionele oorlogen zoals *Iraqi Freedom*, etnische conflicten en burgeroorlogen zoals in de Balkan, optreden als onderdeel van een diplomatiek offensief zoals tijdens *Allied Force* boven Kosovo, of inzet ten behoeve van *statebuilding* zoals in Afghanistan. Daarbij komen de politieke, maatschappelijke en wetenschappelijke analyses, debatten en theorievorming aan de orde, evenals de juridische en ethische vraagstukken rond legitimering van militair optreden. Verder besteedt de studie aandacht aan de interne managementdynamiek van defensieorganisaties en de positie van krijgsmachten binnen moderne westerse maatschappijen. Naast logistieke thema's wordt ook stilgestaan bij de economische en psychologische dimensie van het bedrijfsleven. Diverse courses gaan over militaire innovatie en de vorming van defensiebeleid. De track *Intelligence & Security* behandelt de rol van inlichtingen en inlichtingenorganisaties en hun betekenis voor het veiligheidsbeleid en militair optreden. Een voorbeeld van een *elective* die wordt aangeboden is *Cyber Warfare*.

Zelfstudie

De master, die in deeltijd en modulaar wordt verzorgd, kent een aanzienlijke zelfstudielast. De colleges van de tweejarige opleiding vinden op vrijdag plaats op het Kasteel van Breda en zijn opgedeeld in courses van tien weken. De master heeft een omvang van 60 EC en de behaalde studiepunten blijven zes jaar geldig om de operationele flexibiliteit zo veel mogelijk ten goede te komen.

Voor militairen en burgers

De master is in eerste instantie bedoeld voor militairen en burgers met een bacheloropleiding en circa vijf jaar werkervaring in een militaire context. Dit kunnen naast organisaties als Defensie, de Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst en het Ministerie van Buitenlandse Zaken, bijvoorbeeld ook ontwikkelingsorganisaties zijn die vanwege hun werk met militaire organisaties samenwerken. Daarnaast kunnen ook andere geïnteresseerden met minimaal een (relevante) bacheloropleiding zich aanmelden. Voor defensiemedewerkers (militairen en burgers, uit Nederland en NAVO-landen) wordt de studie (vooralsnog) bekostigd door de organisatie. Civiele studenten betalen collegegeld. De master start in principe met maximaal 45 studenten, van wie er vijftien van buiten Defensie afkomstig zijn.

Meer informatie

De website van de NLDA geeft meer informatie over de inhoud, opzet en toelatingseisen van deze master. De inschrijving voor de master MSS Class 2015 loopt van 1 februari tot en met 30 april. Belangstellenden kunnen nu al mailen naar master.mss@mindef.nl.

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap

www.kvbk.nl

info@kvbk.nl

www.facebook.com/kvbknederland

twitter: @kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor Daan Storm van Leeuwen

DM.StormVanLeeuwen@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)

Sectie MOW

Ledenadministratie KVBK

Postbus 90002, 4800 PA Breda

ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

Luitenant-generaal b.d. ir. R.G. Tieskens
(hoofdredacteur)

kapitein ter zee P. van den Berg

Luitenant-kolonel Marns drs. G.F. Booij EMSD

kolonel drs. A.J.H. Bouwmeester

drs. P. Donker

kolonel prof. mr. P.A.L. Ducheine

dr. J. Duel

cdre KLu b.d. F. Groen

drs. P.H. Kamphuis

Luitenant-kolonel kmars drs. ing. D.J. Muijskens

kolonel KLu D.J. Traas MSc

kapitein ter zee mr. N.A. Woudstra

kolonel ir. F.J.A. van Zitteren

BUREAU REDACTIE

mw. drs. A. Kool

dr. F.J.C.M. van Nijnatten

NIMH

Postbus 90701

2509 LS Den Haag

T 070 - 316 51 20 of

070 - 316 51 95

E redactiemilitairespectator@mindef.nl

De Militaire Spectator is aangesloten bij de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00

studenten € 17,50

buitenland € 30,00

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Ten Brink

ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

Coverfoto:

Een aantal militairen bij een geïnterneerd

Engels Royal Aircraft Factory SE-5a wa-

arnemingsvliegtuig, geland bij Brielle, 1918

Foto: Beeldbank NIMH

MILITAIRE SPECTATOR

522 Veiligheid kost geld

P. de Gooijer

Europese militaire en diplomatieke samenwerking is kosteneffectief en kan op termijn meer internationale veiligheid voor Nederland opleveren dan kan worden behaald met alleen het vrijmaken van nationale financiële middelen.

532 Responsibility to Protect

J.R. Mulder

De Verenigde Naties aanvaardden in 2005 de *Responsibility to Protect*-doctrine, maar is dat idealisme eigenlijk nog wel houdbaar en waarom is het principe in Libië wel toegepast en in de aanhoudende crisis in Syrië niet?

541 De luchtoorlog 1914-1918

D. Starink

In de oorlogvoerende landen maakte het luchtwapen tussen 1914 en 1918 een enorme technologische ontwikkeling door en luchtaanvallen op tactische doelen achter het front bleken meer resultaat te hebben dan strategische luchtcampagnes.

En verder:

Editoriaal	520
Gastcolumn	556
Tegenwicht	558
Andere ogen	560
Boeken	561

De wereld op zijn kop!

Iedere generatie stelt haar eigen vragen aan de geschiedenis. Dat kan verfrissend zijn, maar er schuilen ook gevaren in. Kennis van de afloop van historische processen of van ingrijpende gebeurtenissen, kan al gauw het gemakkelijke oordeel achteraf kleuren. Vaak ontbreekt het inlevingsvermogen om zich te verplaatsen in de moeilijke afwegingen waarvoor verantwoordelijke autoriteiten zich geplaatst zagen. Of voor de praktische uitvoeringsproblemen waarmee militairen met de toen beschikbare middelen werden geconfronteerd.

Vooraf uitvoerders van wapengeweld – en dat zijn militairen per definitie – zien zich soms vele jaren na afloop van hun inzet opeens geconfronteerd met kritische beschouwingen in de media over hun optreden. En de kranteninkt is nog nauwelijks opgedroogd of een Kamerlid heeft al een indringende vraag gesteld. En niet zelden weten al of niet vermeende slachtoffers via de advocate Liesbeth Zegveld de weg naar de media te vinden. Haar melodietje is bekend: militairen hebben weer onrechtmatig geweld toegepast.

En de betrokken militairen? Zij voelen zich in de kou gezet. De bewindslieden van nu hebben vooral oog voor de problemen van vandaag en morgen. Zij willen bij voorkeur zo weinig mogelijk te maken hebben met historische ballast. Zij hebben vaak zelf geen kennis van het gebeurde en ook de moderne overheidsmanager, die vaak maar kort op functie zit, heeft steeds minder dossierkennis. Niet weten, vertaalt zich in veel gevallen in niets doen – en dat met technische argumenten: de Kamer-vragen moeten eerst worden beantwoord, is

een ander ministerie niet ook (en bij voorkeur: eerst) verantwoordelijk? Alles wat we zeggen, kan in de rechtbank tegen ons worden gebruikt...

U kunt deze rij ongetwijfeld aanvullen. Het gevolg: de militair van toen, die onder gevaarlijke omstandigheden een klus heeft geklaard waarvoor regering en samenleving hem destijds dankbaar waren, voelt zich in de beklagdenbank gezet en in de steek gelaten door de politiek verantwoordelijken die hem opdracht gaven de wapens te gebruiken.

De militairen die op 11 juni 1977 gewapenderhand een eind maakten aan twee, met elkaar samenhangende gijzelingen door extremistische Molukse jongeren van een trein in De Punt en een lagere school te Bovensmilde kunnen hier over mee praten. Werd hun optreden destijds in politiek en samenleving breed gedragen en gewaardeerd, sinds medio 2013 vallen kritische geluiden te beluisteren. De journalist Jan Beckers slaagde er namelijk in de belangstelling te wekken van het *Dagblad van het Noorden* voor een alternatieve visie op de toedracht bij de beëindiging van de treinkaping; een visie die hij samen met Junus Ririmasse, één van de overlevende Molukse gijzelnemers, heeft ontwikkeld. Hun conclusie luidt dat het toegepaste geweld 'niets anders tot doel kan hebben gehad dan het doden van alle kapers'.

Het rapport bevat een reeks beschuldigingen over de mariniers die de trein hebben bestormd om zo het leven van, op twee na, alle gegijzelde treinpassagiers te redden. Zo zouden ze verboden *Hollow Point* munitie

hebben gebruikt en in de trein Molukkers hebben geëxecuteerd. Andere kranten nemen het bericht over. De media-aandacht leidt uiteindelijk tot 32 indringende vragen van de Vaste Kamercommissie voor Defensie aan de ministers van Veiligheid en Justitie en die van Defensie.

Het is de wereld op zijn kop. Beckers en Ririmasse, die voor zijn aandeel in de gijzeling tot een langdurige gevangenisstraf is veroordeeld, gaan van de fictie uit dat goedwillende Molukse jongeren met de gijzeling van de trein een symbolische daad wilden stellen.

Ze gaan daarbij voorbij aan het feit dat Nederland in de jaren zeventig al eerder was opgeschrikt door gewelddadige acties van geradicaliseerde Molukse jongeren. Denkt u aan de bezetting van de residentie van de Indonesische ambassadeur in 1970, waarbij een politieman werd gedood; aan een vrijdelde poging koningin Juliana te kidnappen of aan de gijzeling van een trein bij Wijster (1975), waarbij zowel de machinist als twee onschuldige passagiers werden geëxecuteerd.

Met deze wetenschap werden de autoriteiten op 23 mei 1977 – twee dagen voor de verkiezingen – geconfronteerd met twee gelijktijdige gijzelingen, een van de trein bij De Punt met 54 passagiers door negen bewapende Molukse jongeren en een van een lagere school te Bovensmilde, waar 125 schoolkinderen en vijf leerkrachten door gewapende Molukkers onder schot werden gehouden. In de ochtend van de verkiezingen ging de afgedwongen kreet van de kinderen *‘Van Agt, wij willen leven’* velen door merg en been.

Na bijna drie weken besloot het kabinet tot gewapend ingrijpen. Zorg om de gezondheid van de gegijzelden en zorg om de oplopende spanningen in de trein en de samenleving deden het kabinet daartoe besluiten. De militairen moesten de klus klaren en hebben dat met grote inventiviteit gedaan, al resulteerde de actie wel in met zes dode Molukkers, twee dode gegijzelden en enkele gewonden (onder wie mariniers).

Op 19 november hebben minister Opstelten en minister Hennis de resultaten van een uitputtend archiefonderzoek naar de beëindiging van de treinkaping naar de Kamer gestuurd. Met kracht van argumenten, ontleend aan dit rapport, stellen zij zich vierkant achter de militairen op. Het gezag dat de militairen bij de uitvoering van hun opdracht hebben toegepast, was zowel door de betrokken ministers als door het bevoegd gezag voorzien en aanvaard! Ook met de beschuldiging van het gebruik van zogeheten ‘verboden munitie’ maakt het rapport korte metten.

Vlak voor de formele aanbieding van het rapport, sprak onze minister de volgende woorden tot de militairen: *‘U heeft eerder dit jaar, zeer terecht, de veteranenstatus ontvangen als erkenning van uw inzet. Vandaag wil ik nogmaals mijn respect en waardering naar u uitspreken. Zeer veel dank voor uw inspanningen om de gegijzelden te bevrijden!’*

Hoewel deze woorden uiterst welkom waren, blijft het de vraag waarom het bijna anderhalf jaar duurde voordat de verantwoordelijke bewindslieden stelling namen tegen ongegronde beschuldigingen jegens hun dienaren. Een volgende keer beter? ■

Veiligheid kost geld

Financiële en politieke uitdagingen in een veranderde internationale situatie

Hierbij treft u de rede aan die drs. Pieter de Gooijer, Nederlands ambassadeur bij de Europese Unie, op 28 augustus 2014 hield bij de opening van het academisch jaar van de Nederlandse Defensie Academie aan boord van Zr.Ms. Johan de Witt in Den Helder. De redactie meent dat de inhoud van de toespraak relevant is voor de lezers van de *Militaire Spectator*.

De hoofdredacteur

Drs. P. de Gooijer*

Het begin van een nieuw academisch jaar betekent doorgaans voor docenten en ouderejaarsstudenten dat ze na terugkeer van vakantie weer aan de slag gaan met dat wat ze voor de vakantie deden: lesgeven, onderzoek doen en studeren. En voor de aankomende studenten betekent dat een begin van iets heel nieuws, een grote stap in een nieuwe wereld: andere vakken, andere mensen en een heel andere manier van studeren en denken.

Voor velen van u is het vandaag echter geen *back to business* omdat u nauwelijks de kans hebt gehad uw dagelijkse werk los te laten. Eerlijk gezegd geldt dat laatste ook voor mij. De oplopende spanning in en rond Oekraïne maakte in de laatste maanden dat velen van u, maar ook veel mensen in Brussel en op andere plaatsen, intensief moesten doorwerken. De ramp met vlucht MH17 leidde voor nog meer mensen tot zwaar en intensief werk. De Nederlandse krijgsmacht heeft daarbij op

diverse manieren een grote rol gespeeld. Binnenslands, en onder onze internationale partners is daar terecht veel waardering en respect voor geuit. Ook de crisis in Gaza, de crisis in Irak en de voortgaande operaties zoals in Mali en voor de Afrikaanse kust betekenden voor veel collega's die zich professioneel bezig houden met de internationale veiligheid van Nederland dat dit geen gewone zomer was.

Vanuit die vaststelling, dat de zomer van 2014 geen gewone zomer was, wil ik met u naar de nabije toekomst kijken. Meer in het bijzonder wil ik daarbij met u vooruit kijken naar de rol die Europese samenwerking en integratie speelt, kan spelen of zou moeten gaan spelen in het verzekeren van de internationale veiligheid van Nederland. Daarmee gaat het dan onvermijdelijk over toekomstige internationale en Europese ontwikkelingen. Maar daarmee gaat het vanzelf ook over uw toekomst. Dat wil zeggen, over de relevantie van Europa voor de toekomstige officieren van de Nederlandse krijgsmacht.

* De auteur is ambassadeur van het Koninkrijk der Nederlanden bij de Europese Unie.

Wellicht denkt u: wat weet die man nou van de toekomst van militairen? Hij is een diplomaat, geen soldaat. Hij staat daar in zijn burgerpak, niet in een uniform. Hij is de vertegenwoordiger van de Nederlandse regering bij de Europese Unie, dus hij zal nog wel een Eurofiel zijn ook. Toegegeven, ik draag niet uw uniform, maar wat ik draag is ook een soort uniform. En belangrijker: het verschil tussen de diplomaat en de soldaat is kleiner dan misschien denkt. En Eurofilie? Oordeelt u maar aan het eind van mijn betoog of Europa relevant en nuttig is voor onze inzet voor de internationale veiligheid van ons land.

Lessen van de zomer van 2014

In de weken sinds de ramp met vlucht MH17 moest worden vastgesteld dat gewapende inzet van de Nederlandse krijgsmacht in het rampgebied, die volgens sommigen wenselijk was, niet verantwoord was. Een Nederlandse, dus een nationale operatie, al dan niet aangevuld met militairen uit Australië of enkele andere landen, zou onverantwoorde risico's met zich

zou brengen. Dat er grenzen zijn aan wat fysiek kan of verantwoord is, is geen nieuwe vaststelling. Die realiteit geldt altijd en overal. Zo hanteerden de Verenigde Staten lang de minimale bovengrens gelijktijdig een groot en een kleiner militair conflict op twee continenten aan te moeten kunnen. En in Nederland vonden we lang dat gelijktijdige inzet van driemaal een bataljon, squadron of fregat mogelijk moest zijn.

De grenzen van wat fysiek mogelijk was, kwamen in mijn beleving bijvoorbeeld ook duidelijk aan het licht bij de vormgeving van de eerste Uruzgan-missie, waar ik bij betrokken was. Om die missie verantwoord en uitvoerbaar te maken, moesten er niet alleen aanmerkelijk meer Nederlandse militairen worden ingezet dan het uitgangspunt was, iets wat toen politiek moeilijk lag en wat in de loop van de jaren die de missie duurde de krijgsmacht zwaar belastte. Ook bleek al in de planningsfase dat we een beroep op anderen moesten doen, zoals *medics* uit Singapore en helikopter-capaciteit en gevechtseenheden uit Australië.

FOTO AP/REPORTERS, P. SIELONOVSKY

Een gewapende pro-Russische opstandeling bij de aankomst van OVSE-waarnemers op de rampplek van de MH17 in Oost-Oekraïne, 21 juli 2014

Nu, terwijl sommigen met een militaire missie naar Oekraïne hadden gewild en ook een humanitaire militaire inzet in Irak werd bepleit, blijkt scherper dat drie factoren harder schuren dan voorheen:

- we *kunnen* nationaal fysiek steeds minder inzetten: de omvang en het materieel van de krijgsmacht zijn in de laatste 25 jaar dramatisch gereduceerd. Zo zijn we van 913 tanks naar 140 lichtere gevechtsvoertuigen gegaan, van 211 naar 65 F-16's en zijn we ruwweg een derde in grote oppervlakteschepen achteruitgegaan;
- we *willen* daarentegen, naar het schijnt, fysiek steeds meer inzetten. Dat is een wens die zowel vanuit de samenleving als de politiek komt. Ik verwees al naar de gedachten over inzet in Oekraïne en Irak. En daarbij lijken we bovendien enigszins los te komen van de strenge politieke en volkenrechtelijke beperkingen die we ons eerder hebben opgelegd;
- en ten slotte – gezien de verslechterende veiligheidsomgeving – zouden we steeds meer *moeten* inzetten.

Dus: we kunnen minder, we willen meer, en we zouden ook meer moeten doen.

Is dit tijdelijk en wat is het perspectief?

Over die drie factoren valt in elk geval te zeggen dat de derde, de veiligheidsomgeving, niet direct uitzicht biedt op verbetering. Een paar woorden over uitdagingen die zich aandienen en die niet op korte termijn zullen verdwijnen. Zo is de Islamitische Staat (IS), na al-Qaida en diens dochtergroepen, voorlopig de meest bedreigende uitwas van een proces van politieke verandering in de Arabische en islamitische wereld. Verzet tegen bestaande politieke structuren is overgenomen door radicalisering, burgeroorlog en terrorisme. De politieke onrust en radicalisering hebben diepliggende oorzaken. Dit proces leidt ook tot illegale migratie naar Europa en tot solidarisering en identificatie binnen islamitische gemeenschappen in

Europa. Onmiskenbaar vormt dit proces een directe dreiging voor onze nationale en internationale veiligheid die nog vele jaren een realiteit zijn. Dat vereist een theoretisch-analytisch en een beleidsmatig antwoord. Bovendien is het noodzakelijk tastbaar vorm en inhoud te geven aan dat antwoord.

Maar een antwoord op IS-terrorisme is niet genoeg. Er zijn andere dreigingen en uitdagingen. Denk bijvoorbeeld aan de mogelijkheid dat in de komende jaren toch een vredesakkoord tussen Israël en de Palestijnen tot stand komt. Dan zal een internationale vredesmacht daar deel van uitmaken en dan zal die vredesmacht vooral Europees zijn. Niet omdat de NAVO daar niet toe in staat of bereid zou zijn, maar omdat voor veel partijen in de regio Amerikaanse troepen in die rol niet aanvaardbaar zullen zijn. Ik verwacht dat de Nederlandse politiek en samenleving in dat geval zullen vinden dat Nederland van een dergelijke Europese vredesmacht deel moet uitmaken. Maar dan zal dat wel moeten kunnen. En hetzelfde geldt misschien voor een mogelijk akkoord tussen Oekraïne en Rusland. En misschien ook voor inzet in nieuwe intra- en interstatelijke conflicten in Afrika, zoals in Libië en in de Centraal-Afrikaanse Republiek. Er moet, kortom, rekening worden gehouden met de wenselijkheid en noodzakelijkheid op afzienbare termijn op het Europese continent en in de directe nabijheid daarvan, meer militair vermogen in te kunnen zetten dan nu mogelijk is.

Veelzijdige internationale dreiging

In de vervolgbrief op de Internationale Veiligheidsstrategie van 2013, die minister Timmermans in juni van dit jaar aan de Kamer voorlegde, schetst de regering de bredere veiligheidsuitdagingen waarmee wij worden geconfronteerd. Zij stelt vast dat Europa meer verantwoordelijkheid moet nemen voor zijn eigen veiligheid. Met Europa wordt dan bedoeld op de Europese lidstaten van de NAVO, de lidstaten van de Europese Unie en de Europese Unie als zodanig. De boodschap is helder: er moet meer gedaan kunnen worden, en we

FOTO REUTERS

Strijders van de Islamitische Staat in de Noord-Syrische stad Kobani, een illustratie van de veelzijdigheid van de internationale dreiging die op Europa afkomt

willen ook daadwerkelijk meer doen. De vraag is nu hoe dat voor elkaar te krijgen.

Ik noemde tot nu de uitdagingen die voortvloeien uit de grote internationale crises van deze zomer, namelijk Oekraïne, Gaza en Irak. Volledigheidshalve voeg ik daar aan toe dat de bedreigingen van onze veiligheid meervoudig zijn:

- bedreigingen van onze economische veiligheid, gerelateerd aan de opkomst van nieuwe economieën met andere politieke doelen en waarden dan de onze;
- onze externe afhankelijkheid van energie en grondstoffen;
- het technologische vermogen van staten en *non-state actors* op het vlak van terrorisme en *cyber attack*;
- het disfunctioneren van staten en het afnemende vermogen van het multilaterale en volkenrechtelijke systeem daar een adequaat antwoord op te geven.

Geld gaat dit niet oplossen

Bij elkaar betekent dit dat de directe omgeving van Europa er niet veiliger op wordt. Dat is niet op korte termijn te verhelpen. En dat maakt het noodzakelijk meer dan nu te investeren in onze internationale veiligheid. In het publieke debat heeft dat recent tot diverse uitspraken geleid die suggereren dat de bezuinigingen op Defensie moeten worden omgebogen. Er zullen hier waarschijnlijk maar weinig mensen zijn die tegen verruiming van de Defensiebegroting zijn. Maar meer geld alleen is niet voldoende. Bovendien vermoed ik dat de precaire situatie van de overheidsfinanciën het niet toelaat structureel veel meer geld voor internationale veiligheid beschikbaar te maken. Dat brengt mij bij Europa.

Korte schets Europees defensie- en veiligheidsbeleid

Voor ik betoog wat er nu ontbreekt op Europees niveau, moeten we vaststellen dat Europa – en

dan heb ik het over de Europese Unie en haar Lidstaten - van heel ver komt. Van de oprichting van de Kolen- en Staalgemeenschap in 1954 tot het Verdrag van Maastricht van 1992 deed Europa bijna veertig jaar lang niet aan Veiligheids- en Defensiebeleid en slechts beperkt aan buitenlands beleid. Het was wel geprobeerd dat wezenlijke terrein in te vlechten in het naoorlogse integratieweefsel, maar het afstemmen in de Franse Assemblee Nationale van de Europese Defensiegemeenschap verhinderde dat. Na de introductie van dat beleidsterrein in het Verdrag van Maastricht is in de afgelopen twintig jaar enorm veel tot stand gebracht. Te denken valt aan:

- binnen de communautaire instellingen zijn permanente structuren gecreëerd zoals het Militair Comité, het Politiek en Veiligheids-Comité en de Europese Dienst voor Extern Optreden (EDEO);
- de verdragsbasis voor handelen van de Unie en de Hoge Vertegenwoordiger Catherine Ashton is verbeterd;
- er is concrete ervaring opgedaan met diverse civiele en militaire missies die werken binnen een gezamenlijke veiligheidsstrategie;
- en ten slotte is de Unie in het externe domein in toenemende mate geïntegreerd gaan werken. Het Defensie- en Veiligheidsbeleid sluit steeds beter aan op ander extern Europees beleid, zoals het economisch beleid, de handelspolitiek en het migratiebeleid.

Tot zo ver het goede nieuws. Er is ook veel dat nog niet is gelukt, zoals het werkelijk operationaliseren van het *EU Battle Group*-concept. Zoals minister Hennis vorig jaar in een toespraak tot het Europees Parlement zei, draagt dat concept bij aan interoperabiliteit en effectiviteit van de strijdkrachten van de lidstaten. Maar ze voegde er droogjes aan toe: 'they have yet to be deployed'.

Geld, soevereiniteit en effectiviteit

De lidstaten hebben substantiële defensie-budgetten en begrotingen voor buitenlands beleid en ontwikkelingssamenwerking.

Weliswaar staan die begrotingen overal onder druk, maar ze zijn, vergeleken met het budget van de Unie, substantieel. De financiële middelen van de EU voor additionele missies waren, bijvoorbeeld, voor de zomer voor dit jaar al praktisch uitgeput. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de wens van de lidstaten zelf, dus nationaal, zoveel mogelijk de zeggenschap te houden over bestedingen en inzet op het terrein van internationale veiligheid. Bestedingen en inzet op dat terrein zijn immers kernelementen van nationale soevereiniteit, een begrip waar de laatste jaren in Nederland in toenemende mate waarde aan wordt gehecht. 'The right to wage taxes and the right to wage war' worden wel de twee kernelementen van de soevereine staat genoemd. En die mogen, om die reden, niet naar een gemeenschappelijk Europees niveau worden getild. Mijn kanttekening of vraag daarbij is echter: is onze internationale veiligheid daarmee nog optimaal gediend? De bedreigingen van onze veiligheid die ik eerder noemde, doen zich voelen aan de rand van Europa. En van de zuidelijke rand van Europa naar Nederland is het niet ver. Ons daartegen adequaat beveiligen op nationale basis blijkt in toenemende mate financieel en fysiek onhaalbaar, daarvoor is de dreiging te omvangrijk. Om nogmaals minister Hennis te citeren: 'The need for a more active, more coherent and more capable European Union in the field of security and defense is urgent'. Dat hoeft niet af te doen aan onze

Minister van Defensie Hennis-Plasschaert wees vorig jaar in het Europese Parlement al op de urgentie van nauwere Europese samenwerking op veiligheidsgebied

FOTO EUROPEAN UNION 2013 - EP, B. BOURGEOIS

soevereiniteit. Sterker, zoals de minister zei: 'Closer European cooperation is not a constraint but rather an enhancement of our sovereignty and security'.

In de jaren van de Koude Oorlog hadden wij een gemeenschappelijke vijand. Die gemeenschappelijkheid vormde de basis van het NAVO-bondgenootschap. Nu de VS van Europa verlangt dat het meer verantwoordelijkheid neemt voor de eigen veiligheid, zou de toenemende dreiging zich onder Europese partners moeten vertalen in toenemende bereidheid tot gezamenlijkheid, tot *pooling of resources* en tot solidariteit. Als je als land bewust deelneemt aan een verbond dat steeds inter-dependenter wordt, dan is het verstandig geleidelijk steeds meer te investeren in de gezamenlijke bescherming van dat verbond. En investeren is hier niet alleen financieel bedoeld.

Het zou positief zijn als het inzicht van de zomer van 2014 dat we meer moeten kunnen, er toe leidt dat de fixatie op het nationale vermogen en soevereiniteit vermindert en de ruimte voor Europese samenwerking groter wordt. Het is de meest effectieve – en ook meest kosteneffectieve – weg naar vergroting van onze internationale veiligheid.

Geen Europees leger

Is dit nu een pleidooi voor een Europees leger of voor het overhevelen van het defensiebudget

naar de EU? Natuurlijk niet. Tussen alles (Europees leger) en niets (niets veranderen) zit heel veel. Waar het om gaat is de analyse te delen dat soevereiniteit niet veel meer inhoudt als die is gestoeld op de hoop dat het almaar verhogen van nationale dijken ons behoedt voor natte voeten. Vroeg of laat moet je nagaan waar al dat wassende water vandaan komt en daar iets aan doen bij de bron. En met het sluiten van de grenzen, zoals een eeuw of meer geleden kon, houd je geen grensoverschrijdende criminaliteit, hackers en terroristen tegen, alleen gewone burgers.

Een paar tussenvormen van wat we in Europa zouden kunnen doen tussen alles en niets zou ik hier willen noemen.

A. Research and development

Ten eerste: investeren in gemeenschappelijk onderzoek en innovatie. Inzet van de krijgsmacht is steeds meer een *hi-tech* aangelegenheid. Bewapening, persoonsbescherming, communicatie en inlichtingenvergaring vergen steeds geavanceerdere materialen en apparatuur. Logistiek en andere disciplines worden op hoog wetenschappelijk niveau benut. Met instellingen als TNO en de met de Nederlandse defensieindustrie heeft Nederland vooraanstaande spelers op R&D-gebied. Maar scherpe keuzes moeten worden gemaakt aan welke projecten schaarse middelen voor onderzoek en ontwikkeling te besteden. Om als krijgsmacht toegang te houden tot een breed scala aan producten, kennis en diensten, is *pooling* noodzakelijk. Het Europese Defensie Agentschap is daarvoor het instrument.

De klem waarin nationale onderzoekers, investeerders en afnemers zitten, is vorig jaar december door de Europese Raad onderkend. Ofschoon Brusselse Raadsconclusies doorgaans een probaat middel vormen als u 's avonds niet

in slaap kunt vallen, zou ik toch willen aanbevelen de conclusies van de Europese Raad van december nog eens te lezen. In de wetenschap dat er nergens zakken met gratis geld te vinden zijn, volgde de Europese Raad een heldere analytische gedachtegang om te komen tot vergroting van de effectiviteit van onze defensieinspanningen zonder grote kosten. Kernelementen van die gedachtegang van de Europese Raad waren:

- de effectiviteit van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) is gediend met verdiepte defensiesamenwerking, gericht op vergroting van de capaciteit om missies en operaties uit te voeren en op het in synergie ontwikkelen en beschikbaar stellen van nieuwe civiele en militaire capaciteit;
- en die inspanningen moeten worden gedragen door een meer geïntegreerde, duurzame, innovatieve en concurrerende *European Defense Technological and Industrial Base*.

Uit de gekozen woorden proeft u wel dat daar flink over is onderhandeld. Er zit een wereld achter elk woord dat er staat en niet staat. Het compromis illustreert ook de praktijk die we in Brussel volgen bij het zoeken naar compromissen: *'Why have only one adjective if, for the same price, you can have two?'* Maar waar het hier om gaat is dat scherper dan ooit door de Europese Raad aan de Commissie en aan het Europese defensie Agentschap is opgedragen hier concreet vooruitgang te boeken. Voorbeelden van projecten die de Europese Raad vastlegde zijn *Remotely Piloted Aircraft Systems*, *Air-to-air Refueling Capacity* – ik voeg daaraan toe dat ik blij ben dat Nederland daarin een *leidende* rol gaat spelen door de projectgroep die de verwerving verzorgt te gaan leiden – *Satellite Communications* en *Cyber Security*. Het *European Air Transport Command* in Eindhoven wordt daarbij expliciet genoemd als goed voorbeeld van succesvolle samenwerking.

Bijzondere aandacht gaf de Europese Raad ook aan civiel-militaire synergie en *dual use*. De voorbeelden van civiele *spin-off* van militair

onderzoek zijn u bekend: de magnetron, GPS, internet. De Europese Raad wil dat tussen de Commissie, het Defensie Agentschap, de lidstaten en de industrie een hechte samenwerking groeit die win-win resultaten gaat opleveren. Uiteindelijk zullen de kosten-efficiëntie en de operationele inzetbaarheid er zeer mee gediend als we in de Europese Unie niet langer 19 verschillende gepantserde gevechtsvoertuigen hebben zoals nu nog het geval is, maar slechts 2 zoals in de Verenigde Staten.

Dit is werk voor de lange termijn. Maar de Europese Unie heeft besloten deze stappen nu te gaan zetten. Dat is winst. En voor de studenten hier geldt dat de projecten die ik noemde relevant zullen zijn gedurende een groot deel van hun loopbaan.

B. Onderwijs

Een tweede terrein vormt Onderwijs. De Nederlandse Defensie Academie staat in een lange traditie. Die traditie heeft zich altijd primair gericht op het opleiden van officieren die zich voor de veiligheid van het Koninkrijk zouden inzetten. Als we nu vaststellen dat het Koninkrijk niet veilig kan zijn in een Europa dat bedreigd wordt aan zijn grenzen, dan moeten we het onderwijs ook meer en meer op die realiteit richten.

Een kleine vijftig jaar lang begon de verdediging van Nederland niet bij Oldenzaal maar, in NAVO-verband, op de Lüneburger Heide. Nu begint die verdediging bij de Khyber-pas en voor de kust voor Somalië. En dat kunnen we niet alleen, en niet alleen met de NAVO. Het onderwijs, het onderzoek, de opleiding en de training moeten met die realiteit steeds meer in de pas lopen, ook uit kostenoverwegingen. Kennisinstituten zoals TNO en het Nederlandse Lucht- en Ruimtevaartlaboratorium zullen daarin een rol moeten spelen, maar ook wetenschappelijke instellingen zoals de Nederlandse Defensie Academie.

Onze zuiderburen zijn daarvan een voorbeeld: de Belgische Koninklijke Militaire School leidt momenteel een consortium, samen met Nederlandse en Duitse partners, voor een Europees project onder de vlag van de Europees Defensie Agentschap op het gebied van Cyber

FOTO BUNDESWEHR, M. TESENSOHN

Militairen van de European Union Training Mission (EUTM) trainen Somalische eenheden zodat die ook op het land op kunnen treden tegen piraten die zich voorbereiden op het aanvallen van schepen

Defense. Er gebeurt op dit terrein natuurlijk al veel. Maar ik kan niet anders dan u van harte aanmoedigen te onderzoeken of nog meer gezamenlijke en geïntegreerde training mogelijk is, naast de samenwerking in het kader van het *European Security and Defense College*. Dat is niet alleen kosten-efficiënt, het kweekt ook meer onderling begrip en zorgt er voor dat u en uw collega's gemakkelijker gezamenlijk inzetbaar zijn. Het belang van goede beheersing van vreemde talen moet ik dan natuurlijk ook noemen, want heldere communicatie is een voorwaarde voor succesvol gezamenlijk optreden.

C. Versterken structuren

Ten derde: samenwerken buiten de bestaande kaders. De geschiedenis van de Europese integratie laat zien dat gezamenlijkheid en

stappen vooruit steeds werden gezet in tijden van crisis. Crises maken verandering noodzakelijk en zij maken de geesten bereid tot verandering. Jean Monnet zei daarover: 'Les hommes n'acceptent le changement que dans la necessite, et ils ne voient la necessite que dans la crise'. De juistheid daarvan bleek in de afgelopen twee jaar. In die periode heeft de Europese Unie alles uit de kast gehaald ter bestrijding van – achtereenvolgens – de bankencrisis, de overheidsfinancieringscrisis en de economische crisis. De enorme dreiging die uitging van deze crises maakte het politiek en maatschappelijk mogelijk enorme stappen te zetten op weg naar de Banken Unie en naar regulering en monitoring van overheidsfinanciën. Daarbij is in belangrijke mate soevereiniteit overgedragen van nationaal naar Europees niveau.

Maar net zoals de economische crisis ons hielp stappen te zetten die we anders niet hadden gezet, zou de bedreiging van onze internationale veiligheid die we voor de komende jaren zien, de bereidheid tot gemeenschappelijkheid nu groter moeten maken. Dat is geen pleidooi voor formele overdracht van nationale competenties door middel van verdragsaanpassing. Die was niet nodig voor de Banken Unie en die is ook niet nodig voor meer samenwerking en integratie op GBVB- of EVDB-terrein. Het is vooral een pleidooi voor netwerken en delen. Natuurlijk moet de EU nauw contact en voeling houden met andere organisaties, zoals de NAVO, de Verenigde naties, de OVSE, de Raad van Europa en regionale organisaties zoals de Afrikaanse Unie. We moeten er harder aan werken dat deze elkaar aanvullen in plaats van overlappen.

Maar mij lijkt dat vooral tussen Europese instellingen aan de ene, en nationale instellingen aan de andere kant veel meer en veel intensiever overlegd en gecommuniceerd zou kunnen worden, zodat meer vertrouwen en begrip wordt gekweekt. Dat zijn immers voorwaarden voor succesvolle samenwerking op het terrein van veiligheid. Vertrouwen en begrip zouden gebaat zijn bij veel meer overleg en samenwerking tussen leden van nationale parlementen onderling en met het Europees Parlement, tussen de Commissie en nationale parlementen, tussen de krijgsmachten en diplomatieke diensten en EDEO – juist ook op lagere niveaus – en tussen onderwijsinstellingen.

Zulk overleg kan *bottom up* de basis leggen en verstevigen voor latere formalisering van Europese samenwerking en integratie. Zulk informeel overleg, eerst bilateraal en waar nuttig zich verbredend en verdiepend, maakt het soevereiniteitsargument minder een obstakel. Initiatieven op dit vlak moeten ook juist niet van de regering komen, maar spontaan, vanuit het veld. Ik suggereer hier natuurlijk niet dat informeel overleg militaire capaciteiten zal vergroten, of dat informeel contact in de plaats kan komen van formele besluitvormingsstructuren. Wel ben ik overtuigd dat de scepsis en terughoudendheid die in

Nederland bestaat met betrekking tot Europa, en vooral over een grotere rol van Europa op het gebied van internationale veiligheid, zal verminderen wanneer wij het draagvlak voor die rol bottom up verstevigen op alle plaatsen in de samenleving en de politiek. En dat gebeurt als ieder van ons wat vaker vraagt en begrijpt waar onze collega's in andere Europese lidstaten mee bezig zijn. Dat zijn immers goeddeels dezelfde vragen en uitdagingen als die waar u, en wij dus in Nederland als geheel, voor staan.

Informeel contact kan groeien op dezelfde manier waarop we in Nederland werken aan ons netwerk. Gewoon de telefoon pakken, een mail sturen naar iemand die je niet kent, een whatsappgroepje vormen of reageren op een tweet. Of, als studenten, proberen te komen tot meer uitwisselingen, niet alleen buiten het curriculum om, maar ook daarbinnen. Wij hebben de neiging in Nederland wel informeel te netwerken en over de heg te kijken voor samenwerking en ideeënuitwisseling. Maar op Europees niveau doen we dat te weinig. We wachten te veel op initiatieven of toestemming 'van boven' en vanuit formele structuren. Hier kunnen we bij de overheid nog veel leren van het bedrijfsleven.

Werkwijze: integratie, comprehensive

Ik beloofde u uit te komen bij uw toekomst, de toekomst van Europa in relatie tot de toekomstige officieren van de krijgsmacht. Wat ik heb geschetst is de vaststelling dat we meer zullen moeten doen - en dat ook lijken te willen doen - voor de internationale veiligheid van Nederland. Nu besteden we slechts 1,4 procent van ons nationaal inkomen aan Defensie. En als je de kosten van militaire politie en pensioenen daarvan aftrekt, zoals andere NAVO-landen doen, kom je uit bij 0,8 procent. We zitten tegenwoordig bovendien onder de internationale 0,7-procentnorm voor ontwikkelingssamenwerking. En op de Nederlandse diplomatie wordt in vier jaar ruwweg een vijfde gekort na diverse eerdere bezuinigingsrondes.

FOTO MCD, S. HILCKMANN

In Afghanistan bleek samenwerking met onder meer Australië noodzakelijk, maar zeker op Europees niveau kan Nederland nog veel winnen door de terughoudendheid te laten varen in het veiligheidsoverleg met andere lidstaten

Maar enkele tientallen miljoenen of zelfs honderd miljoen euro voor Defensie zullen het verschil niet maken. Het kwalitatieve verschil zal moeten komen van een andere, multidisciplinaire en geïntegreerde manier van werken, van het boven Nederland uitstijgen en van het ons instellen op het gezamenlijk met onze Europese partners aangaan van de gezamenlijke uitdagingen. Dat valt meer dan ooit ook aan de krijgsmacht toe. In de jaren die voor ons liggen zal het onderscheid tussen de militair en de diplomaat, tussen de ontwikkelingswerker en de handels-bevorderaar, tussen de private en publieke sector steeds meer vervagen. De krijgsmacht zal niet alleen uit mensen moeten bestaan die het oorlogsbedrijf beheersen, maar die dat integraal onderdeel laten zijn van een extern beleid dat breder is dan defensie en breder dan Nederland.

In mijn vak moet ik weten en begrijpen wat militair gesproken kan en wat niet. En zo moet de militair weten en begrijpen wat diplomatiek

kan en wat niet. We zullen elkaar steeds meer moeten aanvullen en onze rollen integreren. We moeten dezelfde taal spreken en we zullen soms, als het ware, elkaars uniform moeten dragen. Beide moeten we geïntegreerd werken aan langetermijndoelstellingen en beide zullen we op die manier de politiek in staat moeten stellen op basis daarvan politieke keuzes te maken. Europese samenwerking, juist ook op militair en diplomatiek niveau, vormt een kosteneffectieve keus die op termijn meer internationale veiligheid voor ons land oplevert dan kan worden behaald met het vrijmaken van nationale financiële middelen. Investeren in onderzoek en ontwikkeling, in onderwijs en samenwerking en in informele contacten zijn stappen daartoe die we morgen al kunnen gaan zetten. Om met elkaar die keus te kunnen maken is echter nog veel overtuigingskracht nodig, op alle niveaus en alle sectoren. Ik hoop dat het werk dat in het academisch jaar 2014-2015 aan de Nederlandse Defensie Academie zal worden verricht, daaraan zal bijdragen. ■

'Responsibility to Protect' (R2P)

Levensvatbaar VN-principe?

Tijdens de recente crises van de afgelopen jaren is herhaaldelijk betoogd dat de internationale gemeenschap zou moeten ingrijpen om die crisis te bezweren.¹ Daarbij werd geregeld verwezen naar het principe van *Responsibility to Protect* (R2P); een doctrine die de Verenigde Naties in 2005 hebben aanvaard. Dit artikel behandelt de vraag wat R2P precies behelst en hoe het zich verhoudt tot de soevereiniteit van een staat. Waarom is het in Libië wel toegepast en in Syrië niet? En is het idealisme van R2P eigenlijk nog wel levensvatbaar in de praktijk?

Brigade-generaal b.d. J.R. Mulder LLM

In september 2005 werd tijdens de Wereldtop ter gelegenheid van het zestigjarig bestaan van de Verenigde Naties (VN) overeenstemming bereikt over *Responsibility to Protect*. R2P is een overkoepelend begrip dat de verantwoordelijkheid omvat van staten, en van de internationale gemeenschap als geheel, om bevolkingen te beschermen tegen genocide, oorlogsmisdrijven, etnische zuivering en misdrijven tegen de menselijkheid.²

Achtergrond

Er bestaat reeds langere tijd belangstelling voor mensenrechten. De meer directe aanleiding voor R2P vormen de humanitaire crises en geweldsuitbarstingen in de jaren negentig: Somalië (1992), Rwanda (1994), Srebrenica

(1995) en Kosovo (1999), waar staten faalden in hun verplichting de bevolking te beschermen.³

Mochten vreedzame middelen ontoereikend blijken en een staat duidelijk niet van zins of in staat zijn de verantwoordelijkheid tot bescherming uit te voeren, dan kan de internationale gemeenschap – via de VN-Veiligheidsraad (VR) – collectieve actie ondernemen.⁴

Het begrip 'internationale gemeenschap' is hier overigens synoniem met de VN als organisatie. R2P is aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN en later (op 28 april 2006), met resolutie 1674, bekrachtigd door de Veiligheidsraad.

R2P bestaat uit drie facetten (*three pillars*, zoals de secretaris-generaal van de VN het omschrijft). Als eerste hebben staten zelf de verplichting om hun eigen bevolking te beschermen. Als tweede geldt een verplichting van de internationale gemeenschap om lidstaten hierbij te assisteren. En in de derde plaats, 'there is a responsibility of the international community to take timely and decisive action to prevent and halt the four crimes that are covered under R2P, when a state clearly fails to protect'.⁵

1 Dit geldt onder meer ten aanzien van Oost-Oekraïne, de Krim en Noord-Irak (2014), Syrië (2012-2013) en Libië (2011).

2 Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV), *Nederland en de 'Responsibility to Protect', de verantwoordelijkheid om mensen te beschermen tegen massale wrede daden*, Advies nr. 70, 4 juni 2010, 1.

3 *The International Commission on Intervention and State Sovereignty* (ICISS), 'The responsibility to protect', december 2001, VII.

4 AIV-advies, 7.

5 *Summary of the Report of the Secretary-General on 'Implementing the Responsibility to Protect'*, 16 februari 2009.

“Heads of state and government agreed to the following text on the Responsibility to Protect in the Outcome Document of the High-level Plenary Meeting of the General Assembly in September 2005:

- 138. Each individual State has the responsibility to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. This responsibility entails the prevention of such crimes, including their incitement, through appropriate and necessary means. We accept that responsibility and will act in accordance with it. The international community should, as appropriate, encourage and help States to exercise this responsibility and support the United Nations in establishing an early warning capability.
- 139. The international community, through the United Nations, also has the responsibility to use appropriate diplomatic, humanitarian and other peaceful means, in accordance with Chapters VI and VIII of the Charter, to help protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. In this context, we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII, on a case-by-case basis and in cooperation with relevant regional organizations as appropriate, should peaceful means be inadequate and national authorities manifestly fail to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity. We stress the need for the General Assembly to continue consideration of the responsibility to protect populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and its implications, bearing in mind the principles of the Charter and international law. We also intend to commit ourselves, as necessary and appropriate, to helping States build capacity to protect their populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing and crimes against humanity and to assisting those which are under stress before crises and conflicts break out.”

Tekst waarmee in 2005 R2P in de VN werd aangenomen

Definitie R2P

Over de vraag waar R2P precies voor staat en welke reikwijdte het begrip heeft, bestaat internationaal geen consensus.⁶ In de visie van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) vormt R2P geen nieuw, op zichzelf staand concept dat pas in 2005 door staatshoofden werd omarmd, maar is veeleer een kristallisatiepunt van een langdurige ontwikkeling. Zo was de bescherming van mensenrechten reeds aan de orde bij het opnemen van mensenrechten in het Handvest van de VN in 1945.⁷

R2P beperkt zich dus tot vier situaties: genocide, oorlogsmisdrijven, etnische zuivering en misdrijven tegen de menselijkheid. Als één van die vier situaties zich voordoet, zou dat een aanleiding kunnen zijn voor een militaire interventie op basis van R2P, maar dan moet zo'n aanleiding wel worden vastgesteld.

Juridische definities van genocide, oorlogsmisdrijven, en misdrijven tegen de menselijk-

heid zijn onder meer terug te vinden in het Statuut van Rome waarbij het Internationaal Strafhof (ISH) is opgericht.⁸ Er is geen geaccepteerde juridische omschrijving van etnische zuivering maar het ISH schaaft etnische zuivering in artikel 7 van voornoemd Statuut van Rome onder een misdrijf tegen de menselijkheid.⁹

Reikwijdte

De reikwijdte van R2P is beperkt tot de vier genoemde situaties en strekt zich dus niet uit tot het gebied van, bijvoorbeeld, het bestrijden van het ebola-virus, de HIV/aids epidemie, proliferatie van massavernietigingswapens of

6 AIV-advies, 9.

7 Ibid., 11.

8 *Text of the Rome Statute circulated as document A/CONF.183/9 of 17 July 1998 and corrected by procès-verbaux of 10 November 1998, 12 July 1999, 30 November 1999, 8 May 2000, 17 January 2001 and 16 January 2002. The Statute entered into force on 1 July 2002.*

9 Artikel 7, lid 1, sub (d): *Deportation or forcible transfer of population.*

FOTO: VN

Een directe aanleiding voor R2P vormen de humanitaire crisis en geweldsuitbarstingen in de negentig, waaronder Rwanda (1994) en Srebrenica (1995). Op de foto: Somalië (1992)

de gevolgen van klimaatverandering, om maar wat voorbeelden te noemen. In mei 2008 richtte een orkaan grote verwoestingen aan in Myanmar maar de regering weigerde internationale hulp toe te laten, hoewel duizenden mensen in acute nood verkeerden. Geen geval van R2P dus.

Een militaire interventie door of namens de VN op basis van R2P heeft ofwel een besluit daartoe van de VN-Veiligheidsraad of geschiedt met instemming van de soevereine staat in kwestie.¹⁰ Hier doet zich het aloude probleem voor dat de vijf permanente leden van de raad (China, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk, Rusland en de Verenigde Staten) elk een R2P-interventie kunnen blokkeren met een veto, als hen dat zo uitkomt.

Soevereiniteit

Het idealisme dat doorklinkt in R2P staat op gespannen voet met het principe van staatssoevereiniteit, zoals we dat kennen sinds het midden van de 17-de eeuw. Iedere staat is soeverein en kan op het eigen grondgebied zijn volledige gezag laten gelden. Grofweg: de staat bepaalt zelf op zijn eigen grondgebied en voor zijn eigen bevolking wat er dient te gebeuren. Dat impliceert dat er geen hogere macht is dan de staat en dat de staatssoevereiniteit wordt erkend door andere staten.

Tot de 20-ste eeuw werd de soevereiniteit van een staat als nogal absoluut gezien. Van een toelaatbare interventie van buiten kon geen sprake zijn. Na de Tweede Wereldoorlog is soevereiniteit minder absoluut geworden, onder meer als gevolg van de oprichting van de VN en het aanvaarden van haar handvest. Artikel 2, lid 7 van datzelfde handvest stelt: *'nothing contained in the present Charter shall*

¹⁰ *Plenary Meeting of the General Assembly in September 2005, paragraph 139: [...] we are prepared to take collective action, in a timely and decisive manner, through the Security Council, in accordance with the Charter, including Chapter VII [...].*

authorize the United Nations to intervene in matters which are essentially within the domestic jurisdiction of any state [...]’.

Tegenstrijdige tekst

De tekst is een beetje tegenstrijdig. Verderop valt namelijk te lezen: *‘but this principle shall not prejudice the application of enforcement measures under Chapter VII’*. Met andere woorden: soevereiniteit van een staat is belangrijk, maar niet geheel absoluut (meer). Daarnaast hebben staten door middel van allerlei verdragen ook stukjes soevereiniteit afgestaan. De lidstaten van de EU bijvoorbeeld, hebben vrijwillig een stukje zeggenschap, vooral op economisch-financieel gebied, afgestaan. Daarmee hebben ze feitelijk afstand gedaan van een stukje soevereiniteit.

Staten zijn daarnaast wereldwijd in toemende mate niet alleen in economisch opzicht met elkaar verbonden maar ook op het gebied van milieu, handel, veiligheid, vliegverkeer en mensenrechten zijn juridisch bindende afspraken gemaakt. Verder hebben bijvoorbeeld uitspraken van (private) kredietbeoordelaars, zoals Fitch, Moody’s en Standard & Poor’s een zekere invloed op het (economisch) handelen van staten. Hun soevereiniteit is op dat vlak niet meer absoluut, de meeste staten kunnen een beoordeling van Moody’s niet negeren.

Heilig uitgangspunt

Feitelijk is de soevereiniteit van staten sinds 1945 daardoor een stuk verminderd. Toch is soevereiniteit voor veel staten nog steeds een heilig uitgangspunt. De AIV beschouwt R2P en soevereiniteit overigens niet als tegengestelden maar als twee zijden van dezelfde medaille.¹¹ De AIV rondde haar advies aan de Nederlandse regering af in 2010, maar de ontwikkelingen sindsdien, zoals in Libië en Syrië (beide sinds 2011), hebben hun sporen op R2P nagelaten.

Libië 2011

Als onderdeel van wat wel de Arabische Lente wordt genoemd, braken er in februari 2011 in Libië onlusten en protesten uit tegen het

regime van Khadaffi. Toen het conflict escaleerde en de Libische regering met veel geweld optrad tegen de bevolking nam de Veiligheidsraad op 26 februari resolutie 1970 aan. Deze resolutie stelt dat *‘the widespread and systematic attacks currently taking place in the Libyan Arab Jamahiriya¹² against the civilian population may amount to crimes against humanity’*, hetgeen een verwijzing is naar één van de voorwaarden voor R2P.

De Libische regering werd herinnerd aan haar verplichtingen *‘recalling the Libyan authorities responsibility to protect its population’*. Ze werd dringend verzocht zich daaraan te houden: *‘Urges the Libyan authorities to ...’*. Aan het eind van de resolutie stelt de Raad: *‘expresses its readiness to consider taking additional appropriate measures, as necessary’*, klaarblijkelijk bedoeld als stok achter de deur voor vervolgacties.

Op 17 maart werd deze resolutie inderdaad gevolgd door resolutie 1973 waarin de Raad constateert dat *‘the situation in the Libyan Arab Jamahiriya continues to constitute a threat to international peace and security’*, hetgeen een verwijzing is naar artikel 39 van het VN-Handvest.¹³ Vervolgens constateert de Raad dat de Libische regering zich niet heeft gehouden aan resolutie 1970 en eist nogmaals *‘that the Libyan authorities comply with their obligations under international law, including international humanitarian law, human rights and refugee law and take all measures to protect civilians and meet their basic needs, and to ensure the rapid and unimpeded passage of humanitarian assistance’*.

Ook wordt het lidstaten van de VN toegestaan *‘to take all necessary measures [...] to protect civilians and civilian populated areas under threat of attack [...]’*. De NAVO heeft daarna, als regionale veiligheidsorganisatie, gehoor

11 Ibid., 21.

12 Destijds was dat de officiële benaming van Libië.

13 ‘The Security Council shall determine the existence of any threat to the peace, breach of the peace, or act of aggression and shall make recommendations, or decide what measures shall be taken in accordance with Articles 41 and 42, to maintain or restore international peace and security.’

gegeven aan de oproep van de VN-Veiligheidsraad en met operatie *Unified Protector* onder meer luchtaanvallen uitgevoerd ‘to gradually degrade the Qadhafi regime’s ability to target civilians’.¹⁴

Het uiteindelijke effect was niet de bescherming van de burgerbevolking maar een wijziging in de leiding van Libië (‘*regime change*’) waarbij Khadaffi als leider ten val werd gebracht, en gedood.

De kwestie Libië is een schoolvoorbeeld van toepassing van R2P

Na Libië

De gang van zaken rond Libië lijkt daarmee een schoolvoorbeeld van de toepassing van R2P, tot en met de derde fase (*timely and decisive action*). Maar deze interventie, uitgevoerd door de NAVO als onderaannemer en gesanctioneerd door de VN-Veiligheidsraad (met resoluties 1970 en 1973), kan achteraf als een desastreuze missie worden bestempeld.

Wantrouwen

Het heeft namelijk enerzijds geleid tot een wantrouwen bij een aantal landen over het R2P-principe, met name bij Rusland. Anderzijds is Libië verworden tot een fragiele staat, waar een stammenstrijd voortduurt, onder meer door het uitblijven van een sterke internationale vredesmacht in het land na de val van Khadaffi.

Van belang hierbij is dat resolutie 1973 op 17 maart niet unaniem in de Veiligheidsraad is aangenomen: Brazilië, India en Duitsland onthielden zich van stemming. Van nog groter belang is dat Rusland en China zich eveneens van stemming onthielden. Deze beide landen zijn permanent lid en hadden met vetorecht de resolutie kunnen blokkeren, anderzijds hebben ze ook niet vóór de resolutie gestemd.

Spijt

Met name Rusland lijkt later spijt te hebben gekregen van zijn stempositie in de Raad en beschuldigt de NAVO ervan het mandaat van de Veiligheidsraad te hebben overschreden.¹⁵ Rusland voelt zich belazerd door de ruime interpretatie van resolutie 1973 door een aantal westerse landen, hetgeen onder meer blijkt uit diverse interviews, toespraken en tijdschrift-artikelen van minister van Buitenlandse Zaken Sergey Lavrov: ‘*We do not want the Libya scenario repeated [...]. We’re witnessing a large number of violations of the resolutions of the UN Security Council*’.¹⁶

Later legden de Russen een duidelijke link tussen Libië en het conflict in Syrië: ‘*Russia and China vow to protect Syria from becoming another Libya*’¹⁷ en ‘*Russia will do everything it can to prevent a Libyan scenario happening in Syria*’.¹⁸

Dat een *no-fly zone*, gecombineerd met het gebruik van *all necessary means* om de burgerbevolking te beschermen, leidde tot een *regime change* was volgens de Russen niet de bedoeling van die resolutie. En dat had gevolgen, onder meer in Syrië.

Syrië

De onrust in Syrië ontstond eveneens begin 2011 met protesten tegen het regime van president Assad. Het conflict escaleerde in de loop van dat jaar naar een totale burgeroorlog, met sectarische trekjes en met buitenlandse bemoeienis, zoals Hezbollah vanuit Libanon en landen als Qatar en Saudi-Arabië die de rebellen steunen (met onder meer wapens), terwijl Rusland Assad steunt.

14 <http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics>.

15 www.rt.com, 17 april 2011: ‘Russian Foreign Minister Sergey Lavrov has said that the UN Security Council Resolution 1973 does not provide a mandate for ground operations in Libya, nor should NATO be aiming for a regime change’.

16 Zie onder meer de website van het Russische ministerie van Buitenlandse Zaken, www.mid.ru. Het citaat komt van <http://mrzine.monthlyreview.org/2011/lavrov170511.html>.

17 http://english.pravda.ru/hotspots/conflicts/25-06-2012/121471-russia_china_syria_libya-0.

18 Sungtae Park, *Russia’s diplomacy during the Syrian crisis*, Center for Strategic & International Studies, August 1, 2012.

FOTO: VN

Op 4 oktober 2011 blokkeerden Rusland en China een eerste resolutie in de Veiligheidsraad over Syrië. De Russen legden een duidelijke link tussen Libië en het conflict in Syrië, en wilden een militaire interventie expliciet uitsluiten. Enkele maanden later kwamen de Russen met een eigen ontwerp-resolutie in de Raad

Veto's

Op 4 oktober 2011 blokkeerden Rusland en China een eerste resolutie in de Veiligheidsraad over Syrië. In december 2011 kwam Rusland met een eigen ontwerp-resolutie in de Raad, in de weken en maanden erna gevolgd door uitgebreide discussies.¹⁹ Vooral Rusland was gekant tegen woordgebruik dat zou lijken op *regime change* ('*political transition proces*') en wilde expliciet een militaire interventie in de resolutie uitsluiten. Ook China, India, Pakistan en Zuid-Afrika konden niet instemmen met een resolutie die op *regime change* zou aansturen.

Op 4 februari 2012 werd een volgende ontwerp-resolutie in de Raad door Rusland en China weer met een veto geblokkeerd. Uiteindelijk kon de Raad het op 21 april 2012 eens worden over de tekst in resolutie 2043, waarbij alle partijen werd opgeroepen het geweld te staken, werd ingestemd met een '*Syrian-led political transition leading to a democratic, plural political system*' en de instelling van een VN-waarnemersmissie.

Daarna wordt het een jaar vrij stil in de Raad, althans wat Syrië betreft. Afgezien van wat 'standaardresoluties' over het verlengen van de waarnemersmissie en de situatie op de Golan-hoogte (waar sinds 1973 de UNDOF-missie toezicht houdt), komt er in de rest van 2012 en de eerste helft van 2013 geen enkele substantiële resolutie uit de Veiligheidsraad over de situatie in Syrië, terwijl de burgeroorlog voortduurt. Geen woord over R2P.

Chemische wapens: de druppel

Het gebruik van chemische wapens door het regime van Assad tegen de eigen bevolking in het voorjaar / zomer van 2013 is blijkbaar ook voor de Russen en Chinezen te veel van het goede. Op 27 september 2013 komt resolutie 2118 tot stand, dat het gebruik van chemische wapens in Syrië veroordeelt, Syrië dwingt zijn chemische wapenvoorraad te laten vernietigen

19 Zie www.whatsinblue.org, een website van de VN met '*insights on the work of the UN Security Council*'.

FOTO VN
 VN-chef Ban Ki-moon licht resolutie 2118 toe, die op 27 september 2012 tot stand is gekomen. De resolutie veroordeelt het gebruik van chemische wapens in Syrië en dwingt Syrië zijn chemische wapens te laten vernietigen

door de OPCW²⁰ en dreigt – als de resolutie niet wordt nageleefd – ‘to impose measures under Chapter VII of the United Nations Charter’.

Hoofdstuk VII van het VN-handvest bevat – onder meer – de bevoegdheid van de Raad ‘to take such action by air, sea, or land forces as may be necessary to maintain or restore international peace and security’ (artikel 42). De Raad dreigt hier dus zijn zwaarste wapen in te zetten: een militaire interventie. Syrië heeft gehoor gegeven aan deze resolutie en heeft zijn chemische wapens overgedragen. Geen woord over R2P.

Het jaar 2014

In februari 2014 komt de Veiligheidsraad weer met een resolutie over Syrië als het dodental de 100.000 is overschreden, en in juli weer als dat getal de 150.000 overschrijdt. Er is veel ontzetting bij de Raad over het geweld en de slachtoffers, er zijn oproepen om de vijandelijkheden te staken en de mensenrechten te respecteren, enzovoort. Geen woord over R2P.

In het begin van 2014 escaleert de situatie in de Oekraïne: geweldsuitbarstingen in Kiev, president Yanukovych wordt afgezet, onlusten in de Krim en Oost-Oekraïne. In sommige persberichten wordt melding gemaakt van misdaden tegen de menselijkheid en zelfs genocide. Russische autoriteiten hanteren daarbij geregeld terminologie die zo uit het R2P-handboek lijkt te komen. President Putin, begin maart 2014: ‘to protect the lives, freedom and health of the citizens of Ukraine’ en ‘we retain the right to use all available means to protect those people. We believe this would be absolutely legitimate’.²¹

Later die maand wordt de Krim de facto bij Rusland ingelijfd. Alhoewel Moskou juridische argumenten gebruikt om de interventie op de Krim te rechtvaardigen (onder meer door een vergelijking met Kosovo na 1999), wordt niet expliciet naar R2P verwezen.

Later in het jaar maakt het fenomeen Islamitische Staat (IS) zijn opmars in Irak.

20 OPCW: Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons.

21 http://www.washingtonpost.com/world/transcript-putin-defends-russian-intervention-in-ukraine/2014/03/04/9cadcd1a-a3a9-11e3-a5fa-55f0c77bf39c_story.html

In september gaat een aantal landen over tot een militaire actie tegen IS, deels in Irak (op verzoek van de Iraakse regering) en deels in Syrië (niet op verzoek). De Verenigde Staten rechtvaardigen in een brief aan de secretaris-generaal van de VN het militair optreden tegen IS in Syrië met een beroep op collectieve zelfverdediging. Ze verwijzen naar artikel 51 van het VN-handvest.²²

De brief stelt verder: *'States must be able to defend themselves [...] when, as is the case here, the government of the State where the threat is located is unwilling or unable to prevent the use of its territory for such attacks.'*²³ Hoewel ter rechtvaardiging van een militair optreden

In het begin van 2014 escaleert de situatie in Oekraïne. Er zijn geweldsuitbarstingen in Kiev, onlusten in de Krim en Oost-Oekraïne en president Yanukovich wordt afgezet. Op de vergadering (maart 2014) wordt een resolutie aangenomen over de territoriale integriteit van Oekraïne

China kon, net als Rusland, India, Pakistan en Zuid-Afrika, niet instemmen met een resolutie die op 'regime change' zou aansturen. Minister van Buitenlandse Zaken Wang Yi spreekt de raad toe

tegen IS herhaaldelijk wordt gerefereerd aan een humanitaire noodzaak, wordt ter bescherming van de burgerbevolking niet naar de R2P-doctrine verwezen.

En nu?

De interventie in Libië in 2011 was een klap voor het idealistische principe van R2P. De realiteit van de internationale machtspolitiek lijkt tot nu toe sterker. Een aantal landen blijft het principe van R2P beschouwen als een potentiële inbreuk op hun soevereiniteit.²⁴ Daarnaast zijn staten ervoor beducht dat R2P kan worden misbruikt als excuus voor een interventie om belangen veilig te stellen.

Ik wil afsluiten met een citaat van Stuart Gottlieb: *'To Russia and China the Libya outcome was their worst fear realized. It created for them (and many other countries – from India to Brazil to the Arab League) a new red line: there will be no more R2P-style missions authorized by the U.N.'*²⁵

Het idealisme van R2P lijkt op sterven na dood. Nu is het afwachten of op termijn reanimatie aan de orde is.

22 'Nothing in the present Charter shall impair the inherent right of individual or collective selfdefence [...].'

23 Letter from the US Perm Rep to the UNSG, 23 september 2014, S/2014/695; www.un.org.

24 AIV-advies, 9.

25 Stuart Gottlieb, *Syria and the Demise of the Responsibility to Protect: Three lessons for R2P proponents*, 5 november 2013; www.nationalinterest.org.

Literatuur

UN General Assembly, World Summit Outcome 2005, A/RES/60/1, 24 October 2005

Report of the UN's Secretary-General, *Implementing the responsibility to protect*, no A/63/677, 12 January 2009

Report of the UN's Secretary-General, *Fulfilling our collective responsibility: international assistance and the responsibility to protect*, no A/68/947-S/2014/449, 11 July 2014

<http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml>

The international commission on intervention and state sovereignty (ICISS), *the responsibility to protect*, december 2001, www.idrc.ca

Stuart Gottlieb, *Syria and the Demise of the Responsibility to Protect: Three lessons for R2P proponents*, November 5, 2013; www.nationalinterest.org

Bruno Pommier, *The use of force to protect civilians and humanitarian action: the case of Libya and beyond*, *International Review of the Red Cross*, Vol 93. No 884, december 2011

Mark Kersten, *Russia's Responsibility to Protect in Ukraine?*, www.justiceinconflict.org 5 maart 2014

James Traub, *'Absolute fiction: the perversion of sovereignty'*, *World Affairs Journal*, (<http://www.worldaffairsjournal.org>)

John Holmes, *'Does the UN's responsibility to protect necessitate an intervention in Syria?'*, *The Guardian*, 28 augustus 2013

Jeremy Sarkin, *Why the R2P as a doctrine or (emerging) norm to prevent genocide and other human rights violations is on the decline: the role of principles, pragmatism and the shifting patterns of international relations*, in *Politorbis* Nr 47 – 2 / 2009, 51

FOTO: VN

Een militaire interventie door of namens de VN op basis van R2P behoeft ofwel een besluit daartoe van de VN-Veilighedsraad of geschiedt met instemming van de soevereine staat in kwestie. Hier doet zich het aloude probleem voor dat de vijf permanente leden van de raad elk een R2P-interventie kunnen blokkeren met een veto

UITGAVE

Koninklijke Vereniging ter Beoefening
van de Krijgswetenschap
www.kvbk.nl
info@kvbk.nl
www.facebook.com/kvbknederland
twitter: @kvbk1

Secretaris en ledenadministratie

Majoor Daan Storm van Leeuwen
DM.StormVanLeeuwen@mindef.nl

Nederlandse Defensieacademie (NLDA)
Sectie MOW
Ledenadministratie KVBK
Postbus 90002, 4800 PA Breda
ledenadministratie@kvbk.nl

De Militaire Spectator wordt ook verstuurd
op basis van rang/schaal. Adreswijzigingen
doorgeven bij de eigen personeelsdienst.

REDACTIE

luitenant-generaal b.d. ir. R.G. Tieskens
(hoofdredacteur)
kapitein ter zee P. van den Berg
luitenant-kolonel Marns drs. G.F. Booij EMSD
kolonel drs. A.J.H. Bouwmeester
drs. P. Donker
kolonel prof. mr. P.A.L. Ducheine
dr. J. Duel
cdre KLu b.d. F. Groen
drs. P.H. Kamphuis
luitenant-kolonel kmar drs. ing. D.J. Muijskens
kolonel KLu D.J. Traas MSc
kapitein ter zee mr. N.A. Woudstra
kolonel ir. F.J.A. van Zitteren

BUREAU REDACTIE

mw. drs. A. Kool
dr. F.J.C.M. van Nijnatten
NIMH
Postbus 90701
2509 LS Den Haag
T 070 - 316 51 20 of
070 - 316 51 95
E redactiemilitairespectator@mindef.nl

De Militaire Spectator is aangesloten bij
de European Military Press Association

LIDMAATSCHAP

binnenland € 25,00
studenten € 17,50
buitenland € 30,00

OPMAAK EN DRUK

Drukkerij Ten Brink
ISSN 0026-3869

Nadruk verboden

MILITAIRE SPECTATOR

Alfabetisch register op de 183ste jaargang - 2014

Artikelen	III
Auteurs	VII
Boeken	XI

**Verklaring van de in dit register
gebruikte afkortingen**

Ed = Editoriaal
MA = Meningen van anderen
AMA = Antwoord op meningen van
anderen

De nummers zijn tussen haakjes vermeld

ARTIKELEN

A

Afghanistan. Canada, Nederland en de oorlog in Zuid-. J.R. Mulder LLM (MA)	(3)	144
Amerikaans leiderschap. 'Quadrennial Defense Review 2014'. Een nieuw hoofdstuk van -? F.W. Moerenhout	(10)	428

Andere ogen

Banaal. L. Polman	(11)	511
Banaan. L. Polman	(12)	560
Blauwe hemel. L. Polman	(2)	87
Bounty-eiland. L. Polman	(9)	415
Het gaat al beter. L. Polman	(5)	265
Magisch Mali. L. Polman	(1)	45
Nooit meer weggegaan. L. Polman	(6)	315
Oekraïne. L. Polman	(3)	147
'Ooooh! Afrika!'. L. Polman	(4)	221
Overtuigingen. L. Polman	(7-8)	363
U heeft mijn nummer. L. Polman	(10)	462

B

Beleidsplan KMar 2010. Het -. Fundament voor informatiegestuurd optreden. Drs. ing. A. Dam	(11)	480
---	------	-----

C

Canada, Nederland en de oorlog in Zuid-Afghanistan. Twee vragen over twee vergelijkbare missies. Prof. dr. J.T. Jockel	(1)	4
Canada, Nederland en de oorlog in Zuid-Afghanistan. J.R. Mulder LLM (MA)	(3)	144
Clausewitz. Een rolmodel voor de krijgswetenschap. – 'wonderlijke Dreifaltigkeit' als inspiratie. J.A. Heijkoop	(2)	70
'Concept Development & Experimentation' (CD&E). Meervoudige katalysator. Drs. W.R.M.J. Meessen en ir. W.M. van der Wiel	(4)	206
Cooperation. 'Military - between the German Army and the Royal Netherlands Army from a German Perspective'. B. Kasdorf	(4)	199

D

3D. Van - naar geïntegreerde benadering. Een beeld van de ontwikkelingen sinds Uruzgan. C.J. Matthijssen	(5)	228
Defensie Bewakings- en Beveiligingsorganisatie (DBBO). Succesvol en beheerst? Het ontstaan van de -. Drs. J.R. Schoeman	(3)	118
Defensievisie leidinggeven. Nieuwe -. Op koers met het leiderschapskompas. Drs. S. Dalenberg, I. Folkerts MSc. en dr. T. Bijlsma	(1)	26
De nieuwe Doctrine Publicatie Landoperaties. Basis voor de toekomst. H.J. Keij	(4)	191

E

Een nieuwe koers voor de 'Japanese Maritime Self Defense Force'? Mr. E.C.A. Meijer MA	(6)	276
Een nieuwe strijd. Terug van uitzending naar de dagelijkse realiteit. B. van Loon MSc.	(5)	240
Eerste Wereldoorlog. De innovatieve oorlog. Een herwaardering van de -. Prof. dr. W. Klinkert	(7-8)	324

Europese Unie. Het toenemende belang van de – voor veiligheid en defensie. Drs. H. Warnar (MA)	(2)	90
Europese Unie. Het toenemende belang van de – voor veiligheid en defensie. Drs. A.G.D. van Osch (AMA)	(2)	92
Editorialen		
De grenzen van veiligheid	(3)	102
De wereld op zijn kop!	(12)	520
Digitoriaal	(10)	426
Eén zwaluw maakt nog geen zomer	(9)	374
Gezellig!	(6)	274
Nieuwe ronde, nieuwe kansen	(1)	2
Nóg 200 jaar Koninklijke Marechaussee	(11)	466
Stille evolutie	(5)	226
Stilstaan bij de ‘Grote Oorlog’	(7-8)	322
Trots	(4)	156
Wie gaat er mee naar Mali?	(2)	54
F		
Fouten in elektronische dossiers. Gewoon je werk kunnen doen: theorie en praktijk. C. Hoogendijk (MA)	(3)	142
Frames in het debat over onbemande vliegtuigen (UAV's). Een analyse van nieuwsframes in Nederlandse, Duitse en Britse media. L. Kruizinga	(9)	376
G		
Geestelijke verzorging in het leger te velde 1914-1918. De -. D.P.A. Claus MA	(7-8)	349
Gastcolumn		
Hadden we maar... D. Speentjens BC	(9)	418
Hoog in het geweldsspectrum. W.M. Oppedijk van Veen	(1)	48
Nederlandse inzet laat ‘footprint’ achter in Uruzgan. R.W.V. Rhemrev	(12)	556
Niks mis met bewapenen Nederlandse Reapers. Mr. M.P. Roorda	(7-8)	366
H		
I		
Informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke Marechaussee. Een visie op de ingeslagen beleidsweg. H.S. Damstra MSc	(11)	489
Innovatieve oorlog. De -. Een herwaardering van de Eerste Wereldoorlog. Prof. dr. W. Klinkert	(7-8)	324
J		
200 jaar Koninklijke Landmacht. Van blooded tot blooded. Drs. P.H. Kamphuis en prof. dr. B. Schoenmaker	(4)	158
200 jaar Koninklijke Marechaussee in vogelvlucht. Drs. H. Roozenbeek	(11)	468
‘Japanese Maritime Self Defense Force’. Een nieuwe koers voor de -? Mr. E.C.A. Meijer MA	(6)	276
Javazee. De reikwijdte van een misverstaan signaal. ‘Ik val aan, volg mij’ en de herinnering aan de Slag in de -. C. Dullemond MA	(1)	17
Jupiter en de stervelingen. De opperbevelhebber en de volksvertegen- woordiging 1914 -1918. P. Moeyes	(7-8)	336

K

Kennismanagement-capabilities van Defensie. Leren van het programma SPEER. J. Maas MSc, dr. R. Schimmel, prof. dr. P.C. van Fenema en ir. M.C.P. Konings MPM	(9)	391
KMar. Het Beleidsplan - 2010. Fundament voor informatie gestuurd optreden. Drs. ing. A. Dam	(11)	480
Koninklijke Landmacht. 200 jaar - . Van blooded tot blooded. Drs. P.H. Kamphuis en prof. dr. B. Schoenmaker	(4)	158
Koninklijke Landmacht. Vorming binnen de -. O.P. van Wiggen	(3)	131
Koninklijke Marechaussee: uniek in veiligheid. G. Oostdijk en mr. drs. A. van Vark	(11)	497

L

Landmacht van Morgen. De -. 'Dare to ride the winds of change!' Drs. M.P.P. Timmermans	(4)	170
Landmacht van Overmorgen. Op weg naar -. Drs. I.M. de Jong, J.A. van Dalen en P.A.P. Dekkers MSSM EMSD	(4)	179
Landoperaties. De nieuwe Doctrine Publicatie -. Basis voor de toekomst. H.J. Keij	(4)	191
Landoptreden van 2030. De 'Soldier of the Future' en het -. Robot, mens of gerobotiseerd mens? A. Verhoeff, I.C. Veltens	(9)	404
Lokale gewelddadige niet-statelijke actoren. Partners in statebuilding? Drs. D. van den Wollenberg	(10)	437
Luchtoorlog 1914-1918. De -. Hoe het luchtwapen in vier jaar tijd volwassen werd. Dr. D. Starink	(12)	541

M

Mali: broedplaats voor extremisme, terrorisme en criminaliteit? S. Sahla	(3)	104
Marechaussee. Informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke -. Een visie op de ingeslagen beleidsweg. H.S. Damstra MSc	(11)	489
Marechaussee. 200 jaar Koninklijke - in vogelvlucht. Drs. H. Roozenbeek	(11)	468
Marechausseewerk is mensenwerk. W. Geerdink	(11)	512
Marktwerking bij de bestrijding van piraterij. Q. Hoekstra (MA)	(1)	40
Marktwerking bij de bestrijding van piraterij. Drs. H. Warnar (AMA)	(1)	42
Mediaculturen. De twitterende tegenstander. Een discours over de rol van - in een conflict. Mr. drs. P.B.M.J. Pijpers	(6)	300
'Military cooperation between the German Army and the Royal Netherlands Army from a German Perspective'. B. Kasdorf	(4)	199
Morele vorming. Paard of wagen? Een kritische analyse van deze twee-eenheid in militair verband. Dr. P.H. de Vries	(6)	287

N

Nederland en de 'United States Security Coordinator'. De Palestijnse burgeroorlog. J. de Bruin MA	(2)	80
Nederland en de 'United States Security Coordinator'. J. de Bruin MA (AMA)	(5)	268
Nederland en de 'United States Security Coordinator'. P.P.M. Bolder (MA)	(5)	266
Nieuwe Defensievisie leidinggeven. Op koers met het leiderschapskompas. Drs. S. Dalenberg, I. Folkerts MSc. en dr. T. Bijlsma	(1)	26

O

Onbemande vliegtuigen (UAV's). Frames in het debat over - (UAV's). Een analyse van nieuwsframes in Nederlandse, Duitse en Britse media. L. Kruizinga	(9)	376
Ontwapeningswedloop. De -. Ir. E.A. Claessen	(5)	251

Op weg naar de Landmacht van Overmorgen. Drs. I.M. de Jong, J.A. van Dalen en P.A.P. Dekkers MSSM EMSD	(4)	179
Overzeese handel en de inzet van zeestrijdkrachten. A. Hofman	(10)	449
P		
Piraterij. Marktwerking bij de bestrijding van -. Q. Hoekstra (MA)	(1)	40
Piraterij. Marktwerking bij de bestrijding van -. Drs. H. Warnar (AMA)	(1)	42
Q		
'Quadrennial Defense Review 2014'. Een nieuw hoofdstuk van Amerikaans leiderschap? F.W. Moerenhout	(10)	428
R		
'Responsibility to Protect (R2P). 'Levensvatbaar VN-principe? J.R. Mulder LLM	(12)	532
Reikwijdte van een misverstaan signaal. De -. 'Ik val aan, volg mij' en de herinnering aan de Slag in de Javazee. C. Dullemond MA	(1)	17
Rolmodel voor de krijgswetenschap. Een - .Clausewitz's 'wonderlijke Dreifaltigkeit' als inspiratie. J.A. Heijkoop	(2)	70
S		
'Soldier of the Future' en het landoptreden van 2030. De -. Robot, mens of gerobotiseerd mens? A. Verhoeff, I.C. Velten	(9)	404
SPEER. Kennismanagement-capabilities van Defensie. Leren van het programma -. J. Maas MSc, dr. R. Schimmel, prof. dr. P.C. van Fenema en ir. M.C.P. Konings MPM	(9)	391
Statebuilding. Lokale gewelddadige niet-statelijke actoren. Partners in -? Drs. D. van den Wollenberg	(10)	437
Succesvol en beheerst? Het ontstaan van de Defensie Bewakings- en Beveiligingsorganisatie (DBBO). Drs. J.R. Schoeman	(3)	118
T		
Ten geleide. 200 jaar Koninklijke Landmacht. M.C. de Kruif	(4)	154
Terrorisme. Mali: broedplaats voor extremisme, - en criminaliteit? S. Sahla	(3)	104
'Top Gun' onder water. De Nederlandse opleiding tot onderzeebootcommandant. Ir. G. Klein en M. Elsensohn MSc.	(2)	56
Twitterende tegenstander. De -. Een discours over de rol van mediaculturen in een conflict. Mr. drs. P.B.M.J. Pijpers	(6)	300
Tegenwicht		
200 Jaar. F. Matser	(4)	218
Contact Group. Dr. M.F.J. Houben	(2)	88
De Belgische bril. F. Matser	(6)	316
De Europese maritieme veiligheidsstrategie. Dr. M.F.J. Houben	(7-8)	364
Diversiteit. F. Matser	(3)	148
Is een jihadstrijder veteraan? F. Matser	(9)	416
Kennishonger. F. Matser	(1)	46
Nieuwe taken. F. Matser	(11)	514
'Plan to adept!' Dr. M.F.J. Houben	(10)	460
Voor Europa! Dr. M.F.J. Houben	(5)	269
Welke grondbeginselen voor de geïntegreerde benadering? Dr. M.F.J. Houben	(12)	558

U

UAV's. Frames in het debat over onbemande vliegtuigen. Een analyse van nieuwsframes in Nederlandse, Duitse en Britse media. L. Kruizinga	(9)	376
'United States Security Coordinator'. Nederland en de -. De Palestijnse burgeroorlog. J. de Bruin MA	(2)	80
Uitzending. Een nieuwe strijd. Terug van - naar de dagelijkse realiteit. B. van Loon MSc.	(5)	240

V

Van 3D naar geïntegreerde benadering. Een beeld van de ontwikkelingen sinds Uruzgan. C.J. Matthijssen	(5)	228
Veiligheid kost geld. Financiële en politieke uitdagingen in een veranderde internationale situatie. Drs. P. de Gooijer	(12)	522
Veiligheid. Koninklijke Marechaussee: uniek in -. G. Oostdijk en mr. drs. A. van Vark	(11)	497
Volksvertegenwoordiging 1914 -1918. Jupiter en de stervelingen. De opperbevelhebber en de -. P. Moeyes	(7-8)	336
Voorwoord. 200 jaar Koninklijke Marechaussee. Dr. J.A.J. Leijtens	(11)	465
Vorming binnen de Koninklijke Landmacht. O.P. van Wiggen	(3)	131

W

Wat wil ons leger nog kunnen? M. Igel (MA)	(9)	420
--	-----	-----

Z

Zee strijdkrachten. Overzeese handel en de inzet van -. A. Hofman	(10)	449
---	------	-----

AUTEURS**A****B**

Bijlsma, dr. T., I. Folkerts MSc. en drs. S. Dalenberg. Nieuwe Defensievisie leidinggeven. Op koers met het leiderschapskompas	(1)	26
Bolder, P.P.M. Nederland en de 'United States Security Coordinator' (MA)	(5)	266
Bruin MA, J. de. Nederland en de 'United States Security Coordinator'. De Palestijnse burgeroorlog	(2)	80
Bruin MA, J. de. Nederland en de 'United States Security Coordinator'. De Palestijnse burgeroorlog (AMA)	(5)	268

C

Claessen, ir. E.A. De ontwapeningswedloop	(5)	251
Claus MA, D.P.A. De geestelijke verzorging in het leger te velde 1914-1918	(7-8)	349

D

Dalen, J.A. van, drs. I.M. de Jong en P.A.P. Dekkers MSSM EMSD. Op weg naar de Landmacht van Overmorgen	(4)	179
Dalenberg, drs. S., I. Folkerts MSc. en dr. T. Bijlsma. Nieuwe Defensievisie leidinggeven. Op koers met het leiderschapskompas	(1)	26
Dam, drs. ing. A. Het Beleidsplan KMar 2010. Fundament voor informatiegestuurd optreden	(11)	480

Damstra MSc., H.S. Informatiegestuurd optreden bij de Koninklijke Marechaussee. Een visie op de ingeslagen beleidsweg	(11)	489
Dekkers MSSM EMSD, P.A.P., drs. I.M. de Jong en J.A. van Dalen. Op weg naar de Landmacht van Overmorgen	(4)	179
Dullemond MA, C. De reikwijdte van een misverstaan signaal. 'Ik val aan, volg mij' en de herinnering aan de Slag in de Javazee	(1)	17
E		
Elsensohn MSc., M. en ir. G. Klein. 'Top Gun' onder water. De Nederlandse opleiding tot onderzeebootcommandant	(2)	56
F		
I. Folkerts MSc., drs. S. Dalenberg en dr. T. Bijlsma. Nieuwe Defensievisie leidinggeven. Op koers met het leiderschapskompas	(1)	26
Fenema, prof. dr. P.C. van, ir. M.C.P. Konings MPM, J. Maas MSc. en dr. R. Schimmel. Kennismanagement-capabilities van Defensie. Leren van het programma SPEER	(9)	391
G		
Geerdink, W. Marechaussee-een mens is mensenwerk	(11)	512
Gooijer, drs. P. Veiligheid kost geld. Financiële en politieke uitdagingen in een veranderde internationale situatie	(12)	522
H		
Heijkoop, J.A. Een rolmodel voor de krijgswetenschap. Clausewitz's 'wonderlijke Dreifaltigkeit' als inspiratie	(2)	70
Hoekstra, Q. Marktwerking bij de bestrijding van piraterij (MA)	(1)	40
Hofman, A. Overzeese handel en de inzet van zeestrijdkrachten	(10)	449
Hoogendijk, C. Fouten in elektronische dossiers. Gewoon je werk kunnen doen: theorie en praktijk (MA)	(3)	142
Houben, dr. M.F.J. Contact Group	(2)	88
Houben, dr. M.F.J. De Europese maritieme veiligheidsstrategie	(7-8)	364
Houben, dr. M.F.J. 'Plan to adept!'	(10)	460
Houben, dr. M.F.J. Voor Europa!	(5)	269
Houben, dr. M.F.J. Welke grondbeginselen voor de geïntegreerde benadering?	(12)	558
I		
Igel, M. Wat wil ons leger nog kunnen? (MA)	(9)	420
J		
Jockel, prof. dr. J.T. Canada, Nederland en de oorlog in Zuid-Afghanistan. Twee vragen over twee vergelijkbare missies	(1)	4
Jong, drs. I.M. de, J.A. van Dalen en P.A.P. Dekkers MSSM EMSD. Op weg naar de Landmacht van Overmorgen	(4)	179
K		
Kamphuis, drs. P.H. en prof. dr. B. Schoenmaker. 200 jaar Koninklijke Landmacht. Van blooded tot blooded	(4)	158
Kasdorf, B. 'Military cooperation between the German Army and the Royal Netherlands Army from a German Perspective'	(4)	199
Keij, H.J. De nieuwe Doctrine Publicatie Landoperaties. Basis voor de toekomst	(4)	191

Klein, ir. G. en M. Elsensohn MSc. 'Top Gun' onder water.		
De Nederlandse opleiding tot onderzeebootcommandant	(2)	56
Klinkert, prof. dr. W. De innovatieve oorlog.		
Een herwaardering van de Eerste Wereldoorlog	(7-8)	324
Konings MPM, ir. M.C.P., J. Maas MSc, dr. R. Schimmel en prof. dr. P.C. van Fenema.		
Kennismangement-capabilities van Defensie. Leren van het programma SPEER	(9)	391
Kruijf, M.C. de. Ten geleide. 200 jaar Koninklijke Landmacht	(4)	154
Kruizinga, L. Frames in het debat over onbemande vliegtuigen (UAV's).		
Een analyse van nieuwsframes in Nederlandse, Duitse en Britse media	(9)	376
L		
Leijtens, dr. J.A.J Voorwoord. 200 jaar Koninklijke Marechaussee	(11)	465
Loon MSc., B. van. Een nieuwe strijd. Terug van uitzending naar de dagelijkse realiteit	(5)	240
M		
Maas MSc, J., dr. R. Schimmel, prof. dr. P.C. van Fenema en ir. M.C.P. Konings MPM.		
Kennismangement-capabilities van Defensie. Leren van het programma SPEER	(9)	391
Matser, F. 200 Jaar	(4)	218
Matser, F. De Belgische bril	(6)	316
Matser, F. Is een jihadstrijder veteraan?	(9)	416
Matser, F. Diversiteit	(3)	148
Matser, F. Kennishonger	(1)	46
Matser, F. Nieuwe taken	(11)	514
Matthijssen, C.J. Van 3D naar geïntegreerde benadering.		
Een beeld van de ontwikkelingen sinds Uruzgan	(5)	228
Meessen, drs. W. R.M.J. en ir. W.M. van der Wiel. 'Concept Development & Experimentation' (CD&E). Meervoudige katalysator	(4)	206
Meijer MA, mr. E.C.A., Een nieuwe koers voor de 'Japanese Maritime Self Defense Force'?	(6)	276
Moerenhout, F.W. 'Quadrennial Defense Review 2014'.		
Een nieuw hoofdstuk van Amerikaans leiderschap?	(10)	428
Moeyes, P. Jupiter en de stervelingen. De opperbevelhebber en de volksvertegenwoordiging 1914 -1918	(7-8)	336
Mulder, LLM, J.R. Canada, Nederland en de oorlog in Zuid-Afghanistan LLM (MA)	(3)	144
Mulder, LLM, J.R. 'Responsibility to Protect' (R2P). Levensvatbaar VN-principe?	(12)	532
N		
O		
Oostdijk, G. en mr. drs. A. van Vark. Koninklijke Marechaussee: uniek in veiligheid	(11)	497
Oppedijk van Veen, W.M. Hoog in het geweldsspectrum	(1)	48
Osch, drs. A.G.D. van. Het toenemende belang van de Europese Unie voor veiligheid en defensie (AMA)	(2)	92
P		
Pijpers, mr. drs. P.B.M.J. De twitterende tegenstander.		
Een discours over de rol van mediaculturen in een conflict	(6)	300
Polman, L. Banaal	(11)	511
Polman, L. Banaan	(12)	560
Polman, L. Blauwe hemel	(2)	87
Polman, L. Bounty-eiland	(9)	415
Polman, L. Het gaat al beter	(5)	265

Polman, L. Magisch Mali	(1)	45
Polman, L. Nooit meer weggegaan	(6)	315
Polman, L. Oekraïne	(3)	147
Polman, L. 'Ooooh! Afrika!'	(4)	221
Polman, L. Overtuigingen	(7-8)	363
Polman, L. U heeft mijn nummer	(10)	462
R		
Rhemrev, R.W.V. Nederlandse inzet laat 'footprint' achter in Uruzgan	(12)	556
Roorda, mr. M.P. Niks mis met bewapenen Nederlandse Reapers	(7-8)	366
Roozenbeek, drs. H. 200 jaar Koninklijke Marechaussee in vogelvlucht	(11)	468
S		
Sahla, S. Mali: broedplaats voor extremisme, terrorisme en criminaliteit?	(3)	104
Schimmel, dr. R., prof. dr. P.C. van Fenema, ir. M.C.P. Konings MPM en J. Maas MSc. Kennismanagement-capabilities van Defensie. Leren van het programma SPEER	(9)	391
Schoeman, drs. J.R. Succesvol en beheerst? Het ontstaan van de Defensie Bewakings- en Beveiligingsorganisatie (DBBO)	(3)	118
Schoenmaker, prof. dr. B. en drs. P.H. Kamphuis. 200 jaar Koninklijke Landmacht. Van blooded tot blooded	(4)	158
Speentjens BC, D. Hadden we maar...	(9)	418
Starink, dr. D. De luchtoorlog 1914-1918. Hoe het luchtwapen in vier jaar tijd volwassen werd	(12)	541
T		
Timmermans, drs. M.P.P. De Landmacht van Morgen. Dare to ride the winds of change!	(4)	170
U		
V		
Vark, mr. drs. A. van, G. Oostdijk, Koninklijke Marechaussee: uniek in veiligheid	(11)	497
Veltens, I.C., A. Verhoeff. De 'Soldier of the Future' en het landoptreden van 2030. Robot, mens of gerobotiseerd mens?	(9)	404
Verhoeff, A., I.C. Veltens. De 'Soldier of the Future' en het landoptreden van 2030. Robot, mens of gerobotiseerd mens?	(9)	404
Vries, dr. P.H. de. Morele vorming. Paard of wagen? Een kritische analyse van deze twee-eenheid in militair verband	(6)	287
W		
Warnar, drs. H. Marktwerving bij de bestrijding van piraterij (AMA)	(1)	42
Warnar, drs. H. Het toenemende belang van de Europese Unie voor veiligheid en defensie (MA)	(2)	90
Wiel, ir. W.M. van der, drs. W.R.M.J. Meessen. 'Concept Development & Experimentation' (CD&E). Meervoudige katalysator	(4)	206
Wiggen, O.P. van. Vorming binnen de Koninklijke Landmacht	(3)	131
Wollenberg, drs. D. van den. Lokale gewelddadige niet-statelijke actoren. Partners in statebuilding?	(10)	437
Y		
Z		

BOEKEN

A

B

C

Catastrophe. Europe goes to war 1914,
door M. Hastings (M. Lak) / ISBN 97 8000 739 8577 (7-8) 369

D

Die SAW in die Grensoorlog 1966 – 1989,
door L. Scholtz (H. de Jong) / ISBN 97 8062 405 4085 (4) 222

Dossier- JSF. Joint Strike Fighter, het megaproject, de politiek, de aankoop,
door C. Klep (D. Starink) / ISBN 97 8908 953 2497 (9) 423

Duizend dagen extreem leven. Dagboek van een oorlogsjournalist in Afghanistan,
door N. Righleon (A. Claver) / ISBN 97 8904 770 5505 (11) 516

E

'Eenige wakkere jongens'. Nederlandse oorlogsvliegers in de Britse
luchtstrijdkrachten 1940 – 1945, door E. van Loo (W.M. Oppedijk van Veen) /
ISBN 97 8946 105 9260 (9) 422

F

G

H

Hot Books in the Cold War. The CIA-Funded Secret Western Book Distribution Program
behind the Iron Curtain, door A.A. Reisch (G. Scott-Smith) / ISBN 97 8615 522 5239 (5) 271

I

J

K

L

M

N

O

14-18. Oorlog in België, door L. de Vos (W. Klinkert) / ISBN 97 8905 826 9904 (7-8) 368

P

R

Russia, the West & Military Intervention, door R. Allison (C.J.T. Crins MA) / ISBN 97 8019 959 0636 (12) 562

S

Sergeant in de sneeuw. Herinneringen aan de aftocht uit Rusland, door M.R. Stern (H. de Jong) / ISBN 97 8902 958 7396 (6) 318

Strongman. The -. Vladimir Putin and the Struggle for Russia, door A. Roxburgh (C.J.T. Crins) / ISBN 97 8178 076 5044 (2) 98

T

Tachtigjarige oorlog. De -. Van opstand naar geregelde oorlog 1568-1648, door P. Groen (J.A.M.M. Janssen) / ISBN 97 8904 610 54753 (1) 50

Take-off. De opbouw van de Nederlandse luchtmacht 1945 – 1973, door Q.J. van der Vegt (A. de Koster) / ISBN 97 8946 105 5705 (3) 151

Te wapen! In het kielzog van een krimpde krijgsmacht, door E. Vijsen (J. Müller) / ISBN 97 8903 525 0680 (2) 96

U**V**

Vermist is erger dan dood! Een inkijk in de geschiedenis van de Bergings- en Identificatiedienst Koninklijke Landmacht, door E. Schiltmans en P. IJntema (P.H. Kamphuis) / ISBN 97 8908 217 9705 (10) 463

W

Warrior Geeks. How 21-st century technology is changing the way we fight and think about war, door C. Coker (W.M. Oppedijk van Veen) / ISBN 97 8184 904 2543 (2) 95

Y**Z**

De luchtoorlog 1914-1918

Hoe het luchtwapen in vier jaar tijd volwassen werd

Honderd jaar geleden brak in Europa de Eerste Wereldoorlog uit. Behalve de wereldwijde schaal waarop de strijd werd geleverd en de lange duur als gevolg van een bloedige patstelling in Noord-Frankrijk, vertoonde de Eerste Wereldoorlog een nieuwe dimensie in de oorlogvoering. Eén daarvan was de opkomst van het luchtwapen. Toen de legers in augustus 1914 ten strijde trokken hadden zij slechts een onbetekenend aantal fragiele luchtvaartuigen. Vier jaar later was het vliegtuig niet meer weg te denken. In de oorlogvoerende landen maakte het luchtwapen tussen 1914 en 1918 een enorme technologische ontwikkeling door en werden ruim 150.000 vliegtuigen geproduceerd. In Nederland is de belangstelling voor de luchtoorlog 1914-1918 altijd onderbelicht gebleven. Dit artikel geeft een overzicht van deze luchtoorlog en zal de betekenis ervan duiden voor de oorlogvoering in het algemeen.

Dr. D. Starink – luitenant-generaal b.d.

Het militaire gebruik van de derde dimensie met behulp van een verkenningballon dateert al van de achttiende en negentiende eeuw. Boven het slagveld verheven hadden militaire waarnemers een beter overzicht dan de cavalerie kon bieden, zeker nadat de fotografie en de telegrafie de waarde van de luchtwaarnemingen vergrootten. Maar zowel de vrije ballon als de aan een kabel opgelaten ballon werd in zijn mogelijkheden beperkt door weer en wind, en was kwetsbaar voor vuur vanaf de grond.

De vliegmachine: alternatief voor ballons en luchtschepen

De komst van bestuurbare luchtschepen rond 1900 betekende dat grotere luchtvaartuigen over grotere afstanden en op grotere hoogte hun verkenningen en bombardementen konden uitvoeren. Pas enkele jaren voor het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog werd de vliegmachine als alternatief voor ballons en luchtschepen voor militair gebruik onderkend. Hoewel de luchtvaartuigen ‘lichter dan lucht’ ook een nuttige rol in de oorlog zouden spelen, was het toch vooral het motorvliegtuig ‘zwaarder

dan lucht’ dat in de oorlogsjaren 1914-1918 een enorme vlucht zou nemen.

Vijf jaar nadat ze in 1903 de eerste vlucht met een gemotoriseerd en bestuurbaar vliegtuig hadden gemaakt, trokken de gebroeders Orville en Wilbur Wright met hun sterk verbeterde *Wright Flyer* naar Frankrijk, het land waar de

FOTO SMITHSONIAN INSTITUUT

De eerste vlucht van de gebroeders Wright op het strand van Kitty Hawk op 17 december 1903 gaf de luchtvaart een definitieve nieuwe dimensie die ruim tien jaar later tijdens de Eerste Wereldoorlog een nieuwe dimensie aan de oorlogvoering zou geven

prille luchtvaart het meest actief werd beoefend. Daar waren vliegtuigbouwers als Louis Blériot, Henri Farman en Alberto Santos Dumont onder de indruk van de technische oplossingen van de Wrights.

Militaire bruikbaarheid

De luchtvaart raakte in een stroomversnelling en veel enthousiastelingen namen vlieglessen en gingen vliegtuigen bouwen. De in augustus 1909 te Reims gehouden internationale vlieg-demonstraties werden niet alleen door een talrijk publiek bijgewoond, maar de daar verzamelde militaire autoriteiten raakten ook overtuigd van het militaire nut van vliegtuigen. De Franse motorenfabriek Gnôme liep voorop met haar lichte, luchtgekoelde rotatiemotoren, wat een snelle ontwikkeling van de vliegtuigen mogelijk maakte.

Het Franse leger schafte na Reims onmiddellijk enkele vliegtuigen aan en hield in 1910 en 1911 in Picardië door veel landen als waarnemer bijgewoond oefeningen met vliegtuigen, waarin de militaire bruikbaarheid van het vliegtuig voor luchtverkenning duidelijk werd aangetoond.

Terwijl het Franse leger zich voor de uitrusting van zijn *Aéronautique Militaire* op vliegtuigen concentreerde, niet alleen voor verkenning maar ook voor bomaanvallen, richtte het Duitse opperbevel zich voor deze taken vooral op de nieuwste luchtschepen. Daarnaast stimuleerde stafchef Helmut von Moltke vanaf 1910 ook de vorming van de *Fliegertruppe*, uit te rusten met vliegtuigen voor het leger. Groot-Brittannië liep overigens op deze landen achter, zowel met de oprichting van het *Royal Flying Corps* (RFC) in 1912 als met de vliegtuigbouw.

Onbetekenend onderdeel

Toen eind juli 1914 overal in Europa de massalegers mobiliseerden, vormde het luchtwapen nog maar een onbetekenend onderdeel van de strijdmacht. Het Duitse leger bezat op dat moment het omvangrijkste luchtwapen:

de *Fliegertruppe* kon over 246 vliegtuigen, waarvan de helft Taube-eendekkers, en tien luchtschepen beschikken. Elk van de acht legers kreeg een luchtschip en een eenheid verkenningsvliegtuigen met een ondersteunend vliegtuigpark toegewezen. Daarnaast hadden alle 25 legerkorpsen een eigen *Feld-Fliegerabteilung*.

De Franse *Aéronautique Militaire* kon zich hiermee redelijk meten met 160 vliegtuigen en zes kleinere luchtschepen. De vliegtuigen waren georganiseerd in 21 *escadrilles* van zes vliegtuigen en stonden onder rechtstreeks bevel van de legercommandanten. Het RFC van de Britse landmacht ontplooid met 73 verkenningsvliegtuigen in vier squadrons in augustus 1914 met het Britse expeditieleger naar Frankrijk en werd daar vooral met Franse vliegtuigen versterkt. De vlak voor de mobilisatie van het RFC afgescheiden *Royal Naval Air Service* (RNAS) kreeg na het vertrek van het RFC naar Frankrijk vooral de strategische verkenning ter verdediging van de zeetoegangen tot de Britse eilanden tot taak.

Van de andere Europese mogendheden bezat Oostenrijk-Hongarije in juli 1914 een luchtvloot van 39 vliegtuigen van voornamelijk Duits ontwerp. Rusland beschikte over 244 stuks van Franse makelij, terwijl Italië slechts een handje-

FOTO NIMH

De Farman HF.22 was een veel gebruikt ongewapend verkenningsvliegtuig van Franse origine. Nederland kocht, vlak voor het uitbreken van de oorlog, in 1914 enkele exemplaren, waarvan er hier één is afgebeeld

vol Franse vliegtuigen bezat. In de Verenigde Staten was nog nauwelijks een legervliegdiens tot stand gebracht.

Het ontstaan van de taken van het luchtwapen

Afgezien van de reeds aangetoonde bruikbaarheid van ballons, luchtschepen en vliegtuigen voor verkenning en waarneming waren er voor de Eerste Wereldoorlog geen theorieën ontwikkeld en ervaringen opgebouwd voor de oorlogvoering in de lucht. Het in vier jaar tijd ontwikkelde takenpakket van het luchtwapen kwam tot stand in de harde praktijk van de luchtoorlog, en dan met name boven het westelijk front. Het is speculeren op welke wijze en hoeveel trager deze ontwikkeling zou hebben plaatsgevonden indien de oorlog – zoals velen in augustus 1914 meenden – rond de kerst dat jaar zou zijn afgelopen.

Hoewel in de jaren voorafgaand aan de oorlog wel hier en daar was geëxperimenteerd met het monteren van wapens op luchtvaartuigen en het overboord gooien van een enkel bommetje, betrof de inzet van het luchtwapen in de eerste maanden van de – toen nog – bewegingsoorlog vrijwel uitsluitend onbewapende verkenning-vliegtuigen. Daarom passeert eerst de ontwikkeling van deze taak de revue.

Verkenning en waarneming

Het Duitse leger, dat in augustus 1914 volgens het *Schlieffen-Moltkeplan* door België naar Frankrijk oprukte, kon dankzij het goede weer en de mobiliteit van de vliegtuigen optimaal gebruik maken van het nieuwe verkenning-middel. De Duitse luchtschepen die initieel in België tegen de forten rond Luik optraden en sporadisch het oost- en westfront bij nacht verkenden, bleken echter te kwetsbaar voor vuur vanaf de grond. Ze werden eind 1914 teruggetrokken.

De Britse en Franse verkenning-vliegtuigen vormden een aanvulling op de cavalerie door overdag informatie te verzamelen omtrent de achterhoede van de oprukkende Duitse legers. Hoewel de commandanten te velde de door de

vliegers verzamelde informatie aanvankelijk met scepsis ontvingen, bleek deze toch veelal juist. Luchtverkenning voorkwam dat het Britse expeditieleger al in de buurt van Mons werd omsingeld.

Ook kregen de Franse generaals via luchtverkenning in de gaten dat de Duitse legers al voor Parijs afbogen naar het zuidoosten, waardoor generaal Joseph Joffre kon besluiten met een tegenaanval de Duitsers aan de Marne tot staan te dwingen. Aan het oostelijk front kon Hindenburg te Tannenberg dankzij de informatie van zijn Taube-luchtverkenning-vliegtuigen de Russen een forse nederlaag bezorgen.

Toen na de slag aan de Marne en de race naar de Kanaalkust de strijd in het westen ontaardde in een statische loopgravenoorlog die tot in 1918 zou voortduren, veranderde ook de rol van het luchtwapen. Al aan de Marne hadden Franse vliegtuigen doelaanwijzingen gegeven voor de artillerie, maar nu de artillerie een hoofdrol ging vervullen bij de ingegraven grondtroepen werd de artillerie-waarneming vanuit de lucht voor beide partijen van groot belang. Het opsporen van doelen voor de massaal aanwezige artillerie werd een belangrijke taak voor de verkenning-vliegtuigen, waarvoor al gauw op grote schaal van lucht-fotografie gebruik werd gemaakt.

Ook moest met behulp van luchtfotografie het gebrek aan goede stafkaarten van Noord-Frankrijk worden goedge maakt. De artillerie-vuurleiding vanuit vliegtuigen begon met primitieve manieren van communicatie tussen vliegtuig en batterij op de grond, maar al spoedig kregen de vliegtuigen voor dit doel een radiotelegrafiezender aan boord.

De Duitsers maakten bovendien voor dit doel op grote schaal gebruik van hun talrijke Drachen-kabelballons, van waaruit waarnemers

FOTO WWW.HERVEDAVID.FR

De bevelhebber van de Franse troepen, generaal Joseph Joffre, gaf mede op basis van door luchtverkenning verkregen inlichtingen eind augustus 1914 opdracht tot de slag aan de Marne, waardoor de Duitse opmars werd gestuit en Parijs was gered.

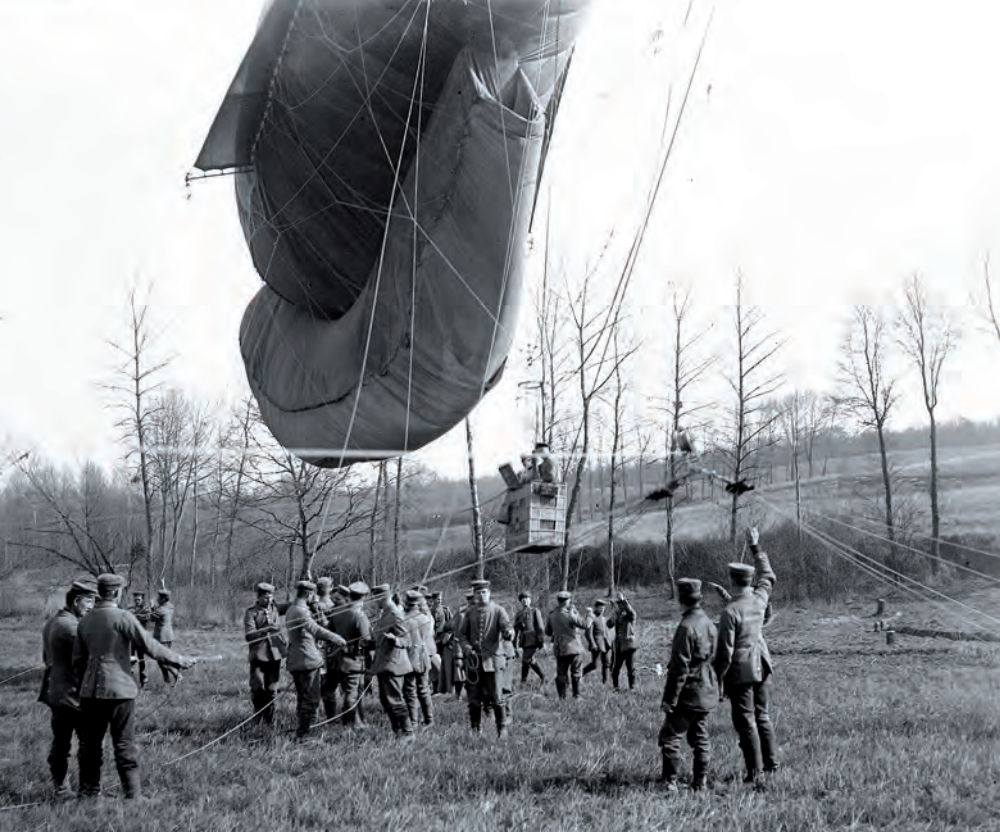

FOTO WIKIPEDIA

Een Drachen waarnemingsballon van het Duitse leger gereed om opgelaten te worden met twee artilleriewaarnemers in de mand, compleet met kaart en telefoon

langere tijd en uitgerust met een veldtelefoon het slagveld konden overzien. De Fransen, die hun ballonmaterieel vrijwel geheel hadden opgeruimd, introduceerden een door Albert Caquot gekopieerde en verbeterde versie van de Drachen en vervaardigden in de loop van de oorlog meer dan 1.100 exemplaren voor de geallieerde legers.

Maar het was toch het tweepersoons verkenningsvliegtuig dat aan het eind van 1914 zijn plaats in de legerorganisatie had veroverd en waarvan er nu grote aantallen benodigd waren om alle legerkorpsen aan beide zijden van de nodige capaciteit te voorzien. Om het massale optreden van vijandelijke verkenners boven de eigen linies een halt toe te roepen, zonden beide partijen naar manieren om deze de toegang tot hun luchtruim te ontzeggen. Al in 1914 begonnen bemanningen van verkenners als ze elkaar in de lucht tegenkwamen, de ander met handvuurwapens te beschieten, zonder veel resultaat.

Het Duitse opperbevel verbood op 2 oktober zijn bemanningen het gevecht te zoeken. Op 5 oktober werd voor het eerst een Duitse zweezitter neergehaald door een Franse Voisin, met een mitrailleur voorop. Begin 1915 begonnen de Duitsers hun onbewapende verkenners te voorzien van een beweegbare

Parabellum-mitrailleur, waarmee de waarnemer – die nu naar de achterste cockpit verhuisde – het toestel naar achteren kon beschermen. De geallieerden volgden dit voorbeeld snel en al spoedig vonden de eerste luchtgevechten tussen verkenners plaats.

Het luchtgevecht

Het bleek in de praktijk toch moeilijk de tegenstander met een beweegbare mitrailleur te raken. Bovendien was de belangrijkste opdracht van de verkenners informatie te verzamelen. Daarom werd het bestrijden van vliegtuigen boven de linies al spoedig een specialiteit van lichte en wendbare éénpersoonsvliegtuigen die dicht achter hun doel kropen en met een in de vliegrichting geplaatste mitrailleur de tegenstander neerschoten. Zo ontstond het jachtvliegtuig, maar het schieten door het propellervlak was niet mogelijk.

Aanvankelijk werd de mitrailleur bovenop de bovenvleugel gemonteerd, maar dat betekende dat de vlieger in de cockpit moest gaan staan om de patroontrommels te wisselen. De bekende Franse tennisster en vlieger Roland Garros bedacht een andere oplossing: hij installeerde de mitrailleur voor zich op zijn snelle Morane-ééndekker en voorzag de propellerbladen van stalen afbuigplaatjes om te voorkomen dat de kogels de propeller aan

flarden schoten. Helaas moest hij medio april, kort na zijn eerste successen, een noodlanding achter de Duitse linies maken. Vervolgens bracht de *Inspektion der Fliegertruppe* (IdFlieg) Garros' vliegtuig naar het Berlijnse testcentrum Döberitz om zijn vinding bestuderen.

Begin mei 1915 werd ook vliegtuigbouwer Anthony Fokker naar Döberitz gehaald om een soortgelijk licht jachtvliegtuig te maken. Al op 23 mei verraste Fokker de Duitse officieren met zijn M.5K-éénpersoons ééndekker, uitgerust met een Parabellum-mitrailleur, die dankzij een vernuftig stangenstelsel zodanig was gesynchroneerd met de rotatie van de propeller dat het vuren telkens even werd onderbroken wanneer een propellerblad zich voor de loop bevond.

Al in juni gingen de eerste productietoestellen als *Eindecker* E.I met de zwaardere LMG 08-mitrailleur naar het front, in augustus gevolgd door de E.III, met twee van dergelijke wapens. Daar zorgden ze in het najaar 1915 voor een enorme schrik onder de geallieerde vliegers, de Fokker-scurge. Vooral de fragiele Britse BE.2c verkenners en Franse Voisin-bommenwerpers werden massaal het slachtoffer van de succesvolle Duitse jachtvliegers onder aanvoering van Max Immelman en Oswald Boelcke. Omdat de Duitsers in het westen defensief waren, opereerden de *Eindeckers* uitsluitend boven eigen terrein, zodat er geen enkele in geallieerde handen terechtkwam. Daardoor duurde het geruime tijd voordat deze Duitse vinding Franse en Engelse navolging kreeg.

Aanvallen op gronddoelen

Bomaanvallen op gronddoelen hadden bij de aanvang van de oorlog een symbolisch karakter; de fragiele vliegtuigen konden slechts een kleine lading meenemen en richtmiddelen bestonden nog niet. Reeds op 3 augustus 1914 wierp een Duits vliegtuig voor het eerst een bom op de Lotharingse grensstad Lunéville, waarna nog meer bomaanvallen op Franse steden volgden. Ook hadden Zeppelins bij de Duitse opmars te Luik en Antwerpen bommen afgeworpen. Op 14 augustus 1914 voerden daarom twee Franse vliegtuigen met succes een

bombardement uit op een Duitse luchtschip-hangar op het in Duits gebied liggende vliegveld Metz-Frescaty, waarna ook Zeppelin-bases te Keulen en Düsseldorf werden gebombardeerd. In november ondernamen vier Avro-toestellen van de RNAS vanuit Belfort een bombardementsvlucht naar de Zeppelin-fabriek te Friedrichshafen, aan het Bodensee.

In september 1914 gaf de *Oberste Heeresleitung* (OHL) opdracht een gevechtseenheid met de meest ervaren vliegers op te richten met als doel Engeland te bombarderen. Het was de bedoeling deze eenheid, met de bijzondere naam *Briefstauben-Abteilung Ostende*, vanuit Calais in te zetten, maar toen het front vastliep en Calais in Franse handen bleef, resteerden enkele bombardementen van Duinkerken, de Britse aanvoerhaven.

Ondanks de geringe uitwerking van de Duitse bombardementen besloot ook het Franse *Grand Quartier Général* (GQG) met ingang van 27 september 1914 een speciale eenheid te Nancy in te stellen om militaire doelen achter het front te bombarderen, ter indirecte ondersteuning van de grondtroepen. Door de geringe motorvermogens van de beschikbare één-motorige toestellen en het ontbreken van goede bommen en bijbehorende tactieken, hadden de 'strategische' luchtaanvallen aanvankelijk weinig om het lijf.

De drijvende Zeppelifabriek te Friedrichshafen aan het Bodensee was op 21 november 1914 het strategische doelwit van vier fragiele Avro-vliegtuigen met elk vier bommen

FOTO WIKIPEDIA

Aan Duitse kant was de chef van de luchtschepen-divisie van de *Kriegsmarine*, Peter Strasser, ervan overtuigd dat hij met Zeppelin-bombardementen op Engelse steden in staat zou zijn de Britse oorlogswil te breken. Zo vond in de nacht van 19 op 20 januari 1915 de eerste luchtaanval met twee Zeppelins op Engelse kuststeden plaats. Dit opende een offensief tegen de burgerbevolking dat tot 1917 zou voortduren.

De Franse majoor Joseph-Édouard Barès bracht begin 1915 meer lijn in het optreden van de nieuwe Franse bommenwerpers met meer motorvermogen: hij liet zijn bemanningen beter oefenen in het formatievliegen en het afwerpen van de uit 155-mm granaten ontwikkelde vliegtuigbommen. Op 27 mei bombardeerden achttien vliegtuigen de BASF-fabriek te Ludwigshafen, drie weken later kreeg Karlsruhe een bombardement als vergelding voor Zeppelin-aanvallen op Franse en Britse steden. En in augustus werden de hoogovens van Dillingen door 62 vliegtuigen vernield.

Al snel versterkten de Duitsers de luchtafweer rond de vitale industrie en de komst van de Fokker-jagers in het najaar van 1915 dwong de Fransen met hun bombardementen uit te wijken naar de nacht en naar doelen dichterbij achter de linies, zoals spoorwegstations, debarkerings- en bivakgebieden, opslagplaatsen voor munitie en uitrusting, enzovoort. De Duitse legerleiding hechtte, in tegenstelling tot de Fransen, minder waarde aan offensief optredende bommenwerpers en gaf absolute prioriteit aan tactische verkenningen en artilleriewaarneming. De op 11 maart 1915 aangestelde *Feldflugchef*, Hermann von der Lieth Thomsen, drong echter aan op vorming

van *Kampfgruppen der OHL* (Kagohl), speciale tactische bombardeergroepen met 36 vliegtuigen die dankzij onderbrenging van de bemanning in treinwagons los van de divisies over het hele front en achter de linies inzetbaar waren.

Grootschalige inzet van luchtstrijdkrachten

Toen vanaf 1916 de strijd aan het westelijk front uitmondde in hevige veldslagen en ook de aantallen vliegtuigen door omvangrijke productie van nieuwere vliegtuigtypen aan beide zijden sterk toenamen, ontwikkelden zich ook nieuwe luchtmachttaken. In het verloop van de strijd verschoof bovendien het overwicht in de lucht verschillende malen tussen enerzijds de Duitsers, die dat eind 1915 met hun Fokker-jagers stevig in handen hadden, en anderzijds de geallieerden, die uiteindelijk in de zomer van 1918 ook in de lucht zegevierden.

Deze ontwikkelingen zullen hier aan de hand van de grote offensieven aan het westelijk front worden behandeld; aan het oostfront en in het Midden-Oosten volgden deze ontwikkelingen later en op zeer veel kleinere schaal. Ook op zee was luchtverkenning met drijvervliegtuigen al spoedig ingeburgerd: Duitsland gebruikte hier ook luchtschepen voor, terwijl de *Royal Navy* vliegboten in dienst nam en in 1915 zelfs het eerste vliegdekschip, HMS *Vindex*, in gebruik nam om met landvliegtuigen op zee te kunnen opereren.

Verdun

Voor de Duitse aanval op de Franse vestingstad Verdun, die door de Duitse legerleiding was bedoeld om het Franse leger te dwingen zich 'dood te vechten', concentreerden de Duitsers massale legereenheden met hun organieke luchtverkenningseenheden. De daarbij ingedeelde jachtvliegtuigen werden daaruit losgemaakt en ingedeeld in een drietal *Kampf-einsitzer Kommandos* (KeK), die als opdracht kregen een *Luftsperr*e, een soort loopgraaf in de lucht te vormen en zo te verhinderen dat Franse verkenners konden doordringen boven de Duitse linies. Daarnaast werden grote

Joseph-Édouard Barès geldt als een van de belangrijkste architecten van het Franse luchtwapen tijdens de Eerste Wereldoorlog

FOTO SECTION HISTORIQUE DE DEFENSE

aantallen Kagohl-bommenwerpers geconcentreerd om de schaarse Franse aanvoerroutes naar Verdun te verkennen en onder vuur te houden.

Toen de Duitse aanval op 21 februari 1916 opende op de forten bij Verdun, reageerde de Franse luchtmacht onder leiding van Barès onmiddellijk door alle beschikbare Morane- en Nieuport-jachtvliegtuigen met succes in te zetten tegen de Fokker-barrage en de ballons voor artillerievuurleiding. De Duitsers waren gedwongen de Kagohl de gaten te laten opvullen die de inmiddels inferieure Fokker-jagers lieten vallen in de *Luftsperre* en bij de legerkorpsen de verliezen bij de verkenners aan te vullen. Daardoor behield de Franse artillerie haar verkenningscapaciteit en kon de enige belangrijke logistieke route vanuit Bar-le-Duc, de *Voie Sacré*, worden opengehouden.

Het lichte en wendbare Nieuport XI Bébé jachtvliegtuig stelde de geallieerden in staat bij Verdun en aan de Somme het lucht-overzicht te veroveren. De mitrailleur is op de bovenzijde gemonteerd

Niet alleen hadden de Franse luchtmacht rond april-mei 1916 het luchtoverzicht op de Duitsers veroverd; ook het beleg van Verdun was in een patstelling veranderd. Nadat het Britse leger ter ontlasting van de Fransen in de zomer aan de Somme aanviel, kon tegen het eind van het jaar onder leiding van generaal Nivelle de Duitse aanval op Verdun in een Franse zege worden omgezet.

De Somme

Toen de Britse en Franse legers op 1 juli 1916 de aanval openden op de Duitse linies aan de Somme, aarzelden de OHL aanvankelijk

versterkingen ten koste van Verdun te sturen. De Duitse luchtmacht paste hun ineffektieve en materieelverslindende *Luftsperre*-tactiek boven hun eigen linies ook aan de Somme toe. De commandant van het RFC, generaal-majoor Hugh Trenchard, had zijn luchtmacht wel kunnen concentreren.

De op grote schaal door het Royal Flying Corps gebruikte fragiele BE.2c-tweedeekers waren een gemakkelijke prooi voor de Fokker-jagers. Dit exemplaar werd in ons land geïnterneerd

Ondanks dat hij beschikte over inferieure BE.2c- en FE.2b-verkenners en DH.2-jachtvliegtuigen, had hij zijn squadrons aangeleerd offensieve patrouilles tot ruim 30 km diep in het luchtruim boven de Duitse linies te vliegen. De *Luftsperre* bleek makkelijk te omzeilen en ondanks de hoge verliezen onder de Britse vliegers kon de geallieerde infanterie en artillerie van goede verkenningsinformatie worden voorzien.

De Duitse luchtmacht werd het verkenningswerk daarentegen onmogelijk gemaakt. Het lukte de aanvallende grondstrijdkrachten echter nauwelijks terreinwinst te behalen. Wel ontwikkelde het RFC met de *contact patrol* een nieuwe vorm van optreden, waarbij de vliegtuigen laag over het front vliegend de positie van de oprukkende infanterie konden rapporteren en andere gevechtsinformatie konden melden. In enkele gevallen grepen zij met hun boordwapens ook rechtstreeks in om de grondtroepen te ondersteunen.

Tegen het einde van de zomer moesten de geallieerde luchtmacht hun overwicht echter weer langzaam prijs geven, vooral door

FOTO WIKIPEDIA

Manfred Baron von Richthofen was een van de beroemdste Duitse jachtvliegers. Met zijn bijnaam 'Der Rote Baron' leidde hij het circus Richthofen naar vele overwinningen in de lucht totdat hij op 21 april 1918 zelf werd neergeschoten

de komst van de nieuwe Duitse Fokker- en Albatros-tweedekkerjagers. Deze waren wendbaarder, sneller en beter bewapend dan de *Eindecker*-jagers. Terwijl boven Verdun nog de individueel opererende *aces* als Max Immelmann en Oswald Boelcke aan Duitse zijde en Charles Nungesser aan Franse kant de grootste successen in de luchtgevechten behaalden, zorgden Boelcke en Manfred Baron von Richthofen in de zomer van 1916 ook voor nieuwe jachtvliegtactieken. Zij vlogen in koppels van drie à vier en later ook met gehele *Jagdstaffeln* van twaalf tot achttien vliegtuigen, die elkaar voortdurend konden dekken en zo de geallieerde jagers en verkenneren te lijf gingen. Hoewel Boelcke op 28 oktober 1916 bij een luchtgevecht met Britse jagers om het leven kwam, vormden de tactieken en regels voor het luchtgevecht die hij in zijn *Dicta Boelcke* heeft beschreven het fundament van de jachtvliegerij.

Strategische bombardementen

Het jaar 1916 vormde ook het hoogtepunt van het Duitse strategische Zeppelin-offensief tegen Groot-Brittannië en de verdediging daartegen. In 1915 hadden in totaal 39 Zeppelins Britse steden gebombardeerd, waarbij er één verloren ging. Op 16 februari 1916 nam het leger de verantwoordelijkheid voor de luchtverdediging boven de Britse eilanden over van de marine en het RFC trok daarvoor twaalf squadrons uit Frankrijk terug.

Niet minder dan 123 Zeppelins verschenen in 1916 boven Groot-Brittannië, waarvan er acht verloren gingen. Geconfronteerd met deze verliezen besloot de Duitse legerleiding vanaf 1917 het strategisch luchtoffensief tegen Londen door de nieuwe tweemotorige Gotha-bommenwerpers van het op vliegvelden rond Gent gebaseerde *Englandgeschwader* (Kagohl 3) te laten overnemen. Tot het einde van de oorlog verschenen sporadisch nog veertig Zeppelins om hun bommen boven de Midlands te laten vallen, waarbij nogmaals acht van deze luchtzeppen verloren gingen. Aan het einde van de oorlog had het luchtschip zich ondanks de

technische verbeteringen (grotere snelheid en hoogte) gediskwalificeerd voor militaire operaties.

Aan Britse zijde had met name de RNAS zich geconcentreerd op strategische bombardementen, aanvankelijk vooral gericht tegen de Zeppelin-hangars in België. In de loop van 1916 ontstond echter een nieuwe prioriteit voor de marine: de bestrijding van de toenemende dreiging van Duitse onderzeeboten. Samen met het Franse opperbevel maakte de RNAS plannen om vanuit Noordoost-Frankrijk de U-bootproductie bij de bron aan te pakken door met zijn nieuwe Sopwith 1 $\frac{1}{2}$ Strutter-bommenwerpers strategische luchtaanvallen uit te voeren op de Duitse staalindustrie.

Voor dat doel werd in mei 1916 op de bases Luxeuil nabij Belfort en Ochey nabij Nancy de No. 3 (Naval) Wing gestationeerd met een geprojecteerde sterkte van honderd vliegtuigen. De opbouw daarvan had echter zeer te lijden onder de dringende behoefte aan de vliegtuigen voor het RFC bij de slag aan de Somme. Pas in oktober voerden de Britten en Fransen een grote luchtaanval op de Mauser-wapenfabriek te Oberndorf, waarna de RNAS zijn aanvallen tot april 1917 vooral richtte op de Duitse hoogovens en staalfabrieken. Opnieuw waren de effecten gering en de verliezen hoog, waarna 3 Wing werd opgeheven omdat de vliegtuigen harder nodig waren aan het front.

In dezelfde periode begon operatie *Turkenkreuz*, het Duitse bommenwerperoffensief tegen Londen bij daglicht. De eerste Gotha-luchtaanval vond eind mei 1917 vanwege het weer plaats op het alternatieve doel Folkestone, waar 95 inwoners de dood vonden. Een week later was het Liverpool Street Station in Londen het doelwit met 162 doden en 432 gewonden als gevolg. Onder druk van de publieke verontwaardiging riep het RFC twee jagersquadrons terug uit Frankrijk om de Londense luchtverdediging te versterken.

De volgende drie daglichtaanvallen kostten de Duitsers bijna een derde van hun bommenwerpersterkte. Om die reden bombardeerden

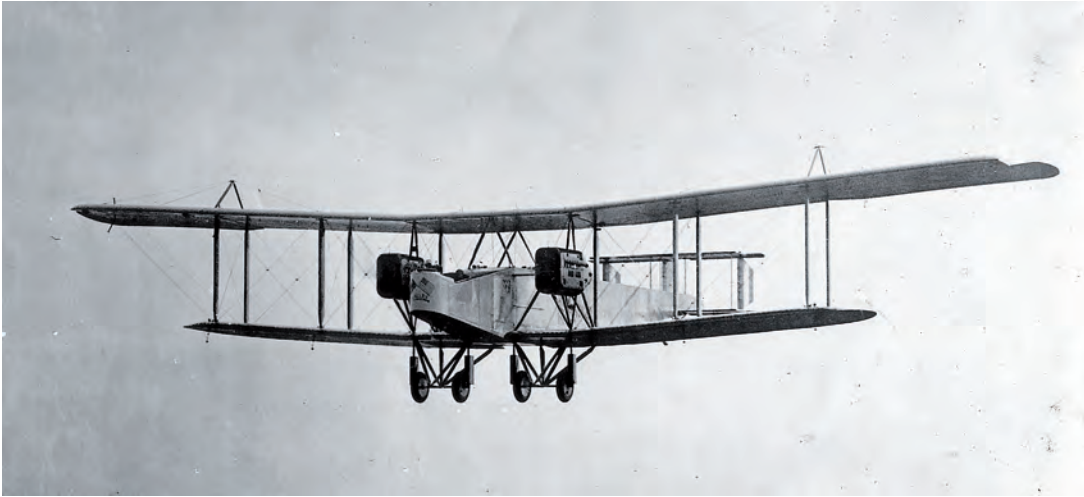

FOTO WIKIPEDIA

De Britse Handley Page O/400 strategische bommenwerper, waarvan de behoefte al in december 1914 door de RNAS was geformuleerd, kwam eind 1917 in dienst en vormde in de zomer van 1918 de uitrusting van de 'Independent Force'

de Gotha's vanaf 4 september nog uitsluitend bij nacht. Tot aan het einde van de oorlog in november 1918 zouden nog negentien nachtelijke *raids* plaatsvinden, met in totaal 253 uitgezonden Gotha's en *Riesensflugzeuge*. Het bleek evenwel moeilijk bij nacht de juiste doelen te vinden en het Duitse offensief tegen de burgerbevolking veroorzaakte dan ook meer morele dan materiële schade.

In het najaar van 1917 werd het Britse strategische luchtoffensief tegen de Duitse industrie nieuw leven ingeblazen, nu niet door de RNAS maar door het RFC dat voor dat doel de 41 Wing te Ochey vestigde. Gaandeweg kreeg deze eenheid naast de nieuwe DH.4 dagbommenwerpers ook de beschikking over grote tweemotorige Handley Page nachtbommenwerpers, waarvoor de behoefte al in 1914 door de marine was geformuleerd. In februari 1918 werd de 41 Wing uitgebreid tot de VIII Brigade. In de winter van 1917 en het voorjaar van 1918 voerden de Britten 142 nachtelijke *raids* uit op de Duitse vliegvelden, gifgasfabrieken, vliegtuig- en motorenfabrieken, enzovoort.

De onbesliste strijd aan het front in 1917

In het laatste deel van 1916 was het de Franse troepen onder leiding van generaal Nivelle gelukt het verloren terrein rond Verdun goeddeels te heroveren, vooral dankzij een

nieuwe manier van optreden met verbonden wapens, waarvan verkenning en artilleriewaarneming met vliegtuigen een integraal onderdeel vormde. Dit leverde Nivelle het Franse opperbevelhebberschap op, in de hoop dat hij ook elders succes zou hebben.

Zijn offensief in Champagne in het voorjaar van 1917 mislukte echter, om een aantal redenen. Allereerst hadden de Duitsers hun verdediging meer in de diepte georganiseerd, met voorin slechts hun beste troepen in mitrailleurnesten en versterkte punten om een stormloop te frustreren. Het gros van de troepen bleef verder achter het front in gereedheid voor de tegenaanval. Ook gaf het Duitse leger stukken front op in een poging kortere en beter verdedigbare linies te verkrijgen. Ten slotte was de overmacht van de Duitse Albatros-jagers tijdens de Franse aanval op Chemin des Dames in april 1917 op zijn hoogtepunt, waardoor de Franse luchtverkenning en artilleriewaarneming met zowel vliegtuigen als ballons vrijwel onmogelijk werd gemaakt.

Nivelle's mislukte offensief bracht het Franse leger een zware morele klap toe en er werd op grote schaal gemuit. Doordat de Franse grondtroepen langere tijd niet tot offensief optreden in staat zouden zijn, nam het belang van het Franse luchtwapen toe, zeker nu het kon

beschikken over de nieuwe Breguet XIV-bommenwerpers. Deze werden niet alleen tactisch ingezet aan het front maar ook strategisch tegen de kolen- en staalindustrie in het door de Duitsers bezette Briey Bassin.

FOTO WIKIPEDI

Generaal Hugh Trenchard werd in 1915 benoemd tot commandant van het RFC in Frankrijk en gaf de Britse luchtmacht steeds opdracht het initiatief te nemen en offensief op te treden

Tegelijkertijd traden de Britse troepen in april op beperktere schaal, maar met meer succes, op in Arras, maar voor het RFC verliep die maand desastreuus. In opdracht van generaal Trenchard, de RFC-commandant in Frankrijk, bleven de Engelse vliegers ondanks hun inferieure vliegtuigen en training offensief optreden. De Sopwith 1¹/₂ Strutter-verkenner en Nieuport-jagers leden zodanig zware verliezen – binnen het RFC sprak men van *Bloody April* – dat die nauwelijks vanuit Engeland weer konden worden aangevuld.

Na de zware verliezen in de zomer van 1916 waren de Duitse luchtmacht in het najaar gereorganiseerd, waarbij de helft van de Kagohl's met ingang van 1917 werden omgevormd tot zogeheten *Schutzstaffeln* (Schusta), met als taak de verkenning- en artilleriewaarnemingsvliegtuigen te escorteren. In navolging van de individuele Britse *contact patrols* introduceerden de Duitse Schusta-vliegers vanaf eind april in Arras hun beter georganiseerde nieuwe vorm van luchtsteun – infanterievliegen ofwel *close air support* – waarbij zwermen lichte bommenwerpers op zeer lage hoogte vliegend de aanvallende troepen in de frontlijn bestookten met hun mitrailleurs, bommen en granaten.

Zo wisten ze bij Messines een aanvankelijk succesvolle Britse opmars te stuiten. Deze vorm van optreden zou nadien nog veelvuldig worden herhaald, zowel door de geallieerden als Duitsers – de Schusta-eenheden werden zelfs omgevormd tot *Schlachtflieger* met speciaal voor dat doel ontwikkelde lichte aanvalsvliegtuigen.

Het Duitse geluk in de lucht aan het Britse front was echter maar van korte duur. In de loop van de zomer van 1917 kreeg het RFC dankzij de op orde gebrachte Britse vliegtuig-

productie eindelijk de beschikking over een nieuwe generatie gevechtsvliegtuigen: de Bristol F.2B als tweepersoons jager/verkenner, de SE.5a en Sopwith Camel als éénpersoons-jagers en de DH.4 als lichte bommenwerper. Aan Franse zijde verscheen de Spad-jager, waarmee ook de Amerikaanse vliegende eenheden werden uitgerust.

Eind 1917 was het luchtoverwicht weer stevig in geallieerde handen terug. De luchtoorlog was inmiddels een titanenstrijd geworden tussen de industriële capaciteiten van de oorlogvoerende landen.

Organisatie van de luchtmacht

In de eerste twee jaar van de oorlog had het luchtwapen een betrekkelijk ondergeschikte rol gespeeld in de oorlogvoering. Na Verdun en de Somme en de eerste grote luchtgevechten in 1916 werd het luchtoptreden medebepalend voor het verloop van de strijd op de grond. Dat had in alle grote oorlogvoerende landen consequenties voor de leidinggevende organen over de luchtmacht. Ook de industriële organisatie die de sterk gegroeide luchtmacht moesten uitrusten, maakte vanaf eind 1916 een grote ontwikkeling door.

De leiding over de luchtmacht

Het slechte optreden van de Duitse vliegers medio 1916 was aanleiding de organisatie te herzien. Spoedig nadat Hindenburg en Ludendorff het opperbevel hadden aanvaard, werden de vliegende en balloneenheden, alsmede de luchtafweer met ingang van 6 oktober 1916 van de legers losgemaakt en geconcentreerd onder de *Kommandierenden General der Luftstreit-*

FOTO WWW.BUDDUCKE.DE

Ernst von Hoepfner werd in oktober 1916 aangesteld als commanderende generaal over de Duitse luchtmacht en zou dat tot het einde van de oorlog blijven

kräfte (Kogenluft) Ernst von Hoepfner. De als adviserende stafofficieren aan de leger- en divisiecommandanten toegevoegde vliegers kregen nu als *Kommandeure der Flieger* (Kofl) het bevel over de aan hun toebedeelde luchtsrijd-krachten. De IdFlieg bleef de instantie die was belast met de technische aspecten van de luchtoorlog en de relatie met de vliegtuig-industrie.

In Frankrijk geschiedde de inzet van het luchtwapen aan het front vanuit het *Grand Quartier Générale* (GQG), waar generaal Joffre al spoedig in 1914 de *Service Aéronautique* had ingesteld. Deze regelde de operationele inzet en bepaalde de behoefte aan nieuw vliegend materieel. De personele en materiële ondersteuning en de inschakeling van de industrie was echter een verantwoordelijkheid van het 12-de directoraat (*Aéronautique*) van het ministerie van Oorlog. Veelvuldige functiewisselingen en rechtstreekse bemoeienis van het parlement veroorzaakten nogal wat strubbelingen tussen front en achterland, met ontoereikende realisatie van de plannen als resultaat. Pas na de benoeming van generaal Petain als opvolger van Nivelle en het optreden van een staatssecretaris voor luchtvaart werden de plannen vanaf medio 1917 beter op elkaar afgestemd en verdubbelde de productie van vliegtuigen en motoren.

Sinds de benoeming van Trenchard als commandant van het RFC gold deze als de onbetwiste leider van het Britse luchtwapen in Frankrijk. Trenchard genoot het vertrouwen van BEF-bevelhebber Sir Douglas Haig en de legerleiding in het *War Office*. De RNAS werd rechtstreeks vanuit de Londense *Admiralty* aangestuurd.

Beide departementen hadden in de hectiek van de eerste oorlogsjaren verschillende logistieke systemen ontwikkeld, met als gemeenschappelijk euvel: onvoldoende productie van vliegtuigen en motoren. Verschillende comités en werkgroepen werden ingesteld om de problemen van twee autonoom werkende organisaties op het gebied van de vliegtuigbouw en de opleiding van vliegend en technisch personeel in goede banen te leiden, maar deze

ontbeerden elke uitvoerende macht. Pas nadat Lloyd George's nieuwe oorlogskabinet eind 1916 de *Air Board* onder Lord Cowdray meer bevoegdheden toekeende, was er op materieel gebied sprake van een betere samenwerking.

De eerder genoemde Duitse Gotha-bombardementen op Londen hadden medio 1917 echter zoveel publieke commotie en politieke kritiek op de Britse luchtverdediging tot gevolg, dat de regering drastische maatregelen moest treffen. Het Britse kabinet gaf opdracht om terstond enkele jagersquadrons uit Frankrijk terug te trekken en benoemde een commissie onder leiding van de Zuid-Afrikaanse generaal Jan Smuts om de organisatie van het optreden van RNAS en RFC effectiever te maken bij de luchtverdediging van de Britse eilanden.

Smuts bracht al na acht dagen een eerste rapport uit met de aanbeveling een gezamenlijk commando voor de luchtverdediging in te stellen en de nodige squadrons al op geruime afstand van Londen te laten optreden. In zijn tweede rapport van 17 augustus 1917 adviseerde Smuts de *Air Board* te reorganiseren tot een *Air Ministry* en RFC en RNAS samen te voegen tot één krijgsmachtdeel. Dit rapport werd op 8 november 1917 als *Air Force Bill* aan het Lagerhuis voorgelegd.

Dit leidde ertoe dat de *Royal Air Force* (RAF) op 1 april 1918 als eerste zelfstandige luchtmacht ter wereld ontstond uit RFC en RNAS. De met strategische bommenwerpers uitgeruste VIII Brigade van de RAF werd op 6 juni 1918 als *Independent Force* onder bevel van Trenchard opgezet om een grootscheeps luffoffensief op te zetten, waarbij zelfs Berlijn als doel werd aangegeven. Door het einde van de oorlog is het niet zover gekomen.

Het embleem van de op 1 april 1918 opgerichte Royal Air Force, de eerste zelfstandige luchtmacht ter wereld, met als motto 'Per ardua ad astra' (Door strijd naar de sterren)

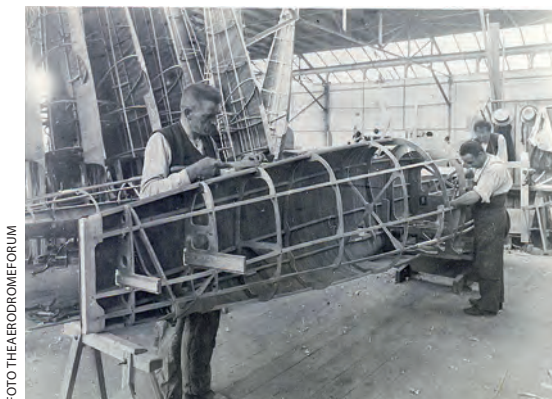

FOTO THEAERODROMEFORUM

Vliegtuigbouw tijdens de Eerste Wereldoorlog. Hier wordt in 1917 een Duits Pfalz D.III jachtvliegtuig geheel uit hout vervaardigd

De vliegtuigindustrie

Tot medio 1917 was het de Duitse vliegtuig-industrie geweest die in kwalitatief en kwantitatief opzicht de overhand had. De mobilisatie van de Duitse oorlogsindustrie was beter en sneller verlopen dan in Frankrijk en Engeland. Frankrijk had daarbij het voordeel dat reeds voor de oorlog van een bloeiende vliegtuig- en motorindustrie sprake was, maar in Engeland was de vliegtuigproductie slecht georganiseerd en ontbrak een goede vliegtuig-motorindustrie.

In alle landen trachtte men in 1915 de productie van vliegend materieel sterk op te voeren door inschakeling van auto-, meubel- en rijtuig-fabrieken en gelijktijdig verbeterde vliegtuig-types te ontwerpen. Voor een industrie die nog

maar nauwelijks van de grond was gekomen, was dit een vrijwel onmogelijke taak. De daarmee samenhangende problemen werden in landen als Oostenrijk-Hongarije, Rusland en Italië dan ook nooit opgelost.

Ook de Amerikaanse vliegtuigproductie stelde niets voor en de vliegende eenheden van het Amerikaanse expeditieleger moesten het doen met vliegtuigen van Franse en Engelse makelij. De drie belangrijkste oorlogvoerende landen produceerden in vier jaar tijd toch ruim 150.000 vliegtuigen. In de onderstaande tabel zijn de jaarlijkse productieaantallen van vliegtuigen respectievelijk vliegtuigmotoren in de drie belangrijkste oorlogvoerende landen weergegeven.

Uit de tabel blijkt dat Duitsland en Frankrijk al in 1915 hun productiecapaciteit sterk hadden vergroot. In Engeland kwam pas na het optreden van een nieuwe regering onder Lloyd George in 1916 een betere organisatie van de vliegtuigproductie tot stand. Engeland bleef echter gedurende de rest van de oorlog ook van Frankrijk afhankelijk voor een deel van de motorproductie. Ook de Duitse motorindustrie kon de vliegtuigproductie niet bijhouden, maar anders dan voor Engeland was er voor Duitsland geen alternatief. Wel waren de Duitse motoren van uitstekende kwaliteit.

Vanaf mei 1917 begon Duitsland met de komst van grote aantallen technologisch superieure vliegtuigen aan geallieerde zijde de strijd zowel

Jaar	Duitsland		Frankrijk		Engeland	
	vliegtuigen	motoren	vliegtuigen	motoren	vliegtuigen	motoren
1914	1.348	980	531	852	193	99
1915	4.532	5.037	4.499	7.268	1.681	1.741
1916	8.182	7.823	7.610	15.960	5.716	5.963
1917	13.977	12.521	14.915	22.807	13.766	11.763
1918	19.892	17.600	24.651	44.557	30.695	22.088
Totaal	47.931	43.961	52.206	91.444	52.051	41.654

in kwalitatief als in kwantitatief opzicht te verliezen. In de wetenschap dat door de Duitse afkondiging van de onbepaalde duikbootoorlog ook de Verenigde Staten actief aan de oorlog aan geallieerde zijde gingen meedoen, kondigde generaal Ludendorff voor de luchtvaart-industrie het zogeheten *Amerikaprogramm* aan. De Duitse vliegtuigfabrieken moesten in dat programma vanaf januari 1918 niet minder dan 2.000 vliegtuigen en 2.500 motoren per maand gaan produceren.

Dit zette de vliegtuigindustrie dusdanig op zijn kop dat de prijzen de pan uitrezen, er talrijke stakingen uitbraken en het vakmanschap verloren ging. Het resultaat was dat gedurende de eerste zeven maanden van 1918 nog geen 1.100 vliegtuigen per maand uit de fabrieken rolden. Dat weerhield de Duitse legerleiding er niet van om voor 1919 andermaal een verdubbeling van de productie te eisen.

Het laatste oorlogsjaar aan het westelijk front

Aangezien het Franse leger gedesoriënteerd was, het Russische leger door de revolutie was uitgeschakeld en het Amerikaanse leger nog niet in Frankrijk was gearriveerd, kwam de last om het Duitse leger aan te vallen aan het westelijk front in het najaar van 1917 vooral neer op de BEF en diens bevelhebber maarschalk Haig. Zijn ongelukkige keuze om opnieuw in Vlaanderen onder spoedig verslechterende weersomstandigheden een offensief te starten, resulteerde in een massale slachting bij Passendale.

Als het weer het toeliet voerden de Engelse vliegtuigen aanvallen uit op Duitse grond-doelen achter de linies: vliegvelden, spoorwegstations en treinen. Ook traden ze in navolging van de Duitsers en onder de aanduiding *contact patrol* op ter ondersteuning van hun grondtroepen in de frontlinie, maar ze waren daar nog niet zo bedreven in als hun Duitse tegenstanders. Bovendien waren de verliezen door Duits luchtafweervuur vanaf de grond ook groot. In de hoop de krijgskansen te doen keren, nam Haig in november 1917 zijn toe-

vlucht tot de overhaaste inzet van tanks bij de aanval op Cambrai. Het effect was aanvankelijk beter dan verwacht: in één dag werd meer terrein veroverd dan in drieënhalve maand bij Passendale. De zeer wendbare DH.5 jagerbommenwerpers ondersteunden de tanks vanuit de lucht met aanvallen op Duitse artilleriestellingen die een bedreiging voor de tanks vormden. Maar na een week was het Britse opperbevel niet in staat het succes van dit nieuwe wapen uit te buiten en had de Duitse verdediging zich hervonden en ging in de tegenaanval. In een gedurfd optreden van de verbonden wapens, waaronder de eerste geheel metalen Junkers J.I vliegtuigen, die speciaal voor luchtsteun waren ontworpen, werd de Britse opmars tenietgedaan.

De Duitse legerleiding beseftte begin 1918 dat na het wegvallen van het Russische en Italiaanse front snel een doorbraak moest worden geforceerd in het westen, voordat het Amerikaanse leger in volle omvang zou zijn ontplooid. Vanaf 21 maart volgde onder de naam *Michael* een serie offensieven tegen de Franse en Britse legers, die de Duitsers tactische successen met aanzienlijke terreinwinst in de richting van Parijs opleverden. Generaal Von Hoepfner kon bij aanvang van het offensief in het westen beschikken over 3.668 frontvliegtuigen, waaronder de nieuwe Fokker D.VII-jager, in vergelijking met 2.271 een jaar eerder.

FOTO: NIMH

Fokkers wendbare D.VII jachtvliegtuig vormde met zijn korte dikke vleugels en sterke BMW-motor ten tijde van de wapenstilstand een ernstige bedreiging voor de superieure luchtmacht van de geallieerden

Wat een tactisch succes leek te zijn draaide echter al spoedig uit op een strategische mislukking. Door de grote terreinwinst was de frontlijn veel langer geworden, een doorbraak was niet bereikt en opnieuw werden de Duitsers aan de Marne tot staan gebracht. De massaal aanwezige geallieerde luchtmacht maakte het de Duitse vliegers steeds moeilijker om de grondtroepen te steunen en de verliezen waren groot.

Een belangrijk keerpunt was de succesvolle Brits-Australische aanval op 8 augustus 1918 bij Amiens, waar de infanterie met behulp van tanks en vliegtuigen door de Duitse verdediging wist heen te dringen. Over een frontlengte van 25 km ontplooiden de geallieerden 1.904 vliegtuigen, waarvan 988 jagers, tegenover 365 Duitse vliegtuigen, waarvan 140 jagers. Zo ingrijpend waren de krachtsverhoudingen in de zomer van 1918 ten gunste van de geallieerden gewijzigd. Hierna moesten de Duitse luchtmachtkrachten met het front mee terugtrekken in België, waar minder goed geoutilleerde vliegvelden en constante geallieerde luchtaanvallen op de aanvoerlijnen aan het Duitse optreden in de lucht steeds meer beperkingen oplegden. Toch was het Duitse luchtwapen op 11 november 1918, de dag van de wapenstilstand nog allerminst verslagen, want het beschikte nog over 4.050 gevechtsvliegtuigen aan alle fronten.

Op het moment van de wapenstilstand beschikte de RAF wereldwijd op alle oorlogsfronten over een strijdmacht van 188 gevechtssquadrons en niet minder dan 22.647 vliegtuigen en 291.170 man personeel. Waar Groot-Brittannië aan het begin van de oorlog nauwelijks een vliegtuigindustrie bezat, waren aan het einde van de oorlog niet minder dan 34 fabrieken betrokken bij de oorlogsproductie van vliegend materieel. Het Franse luchtwapen was bij de wapenstilstand aan het westelijk front daar de sterkste partij en beschikte over een eerstelijnssterkte van 1.392 jagers, 1.566 verkenners en 479 bommenwerpers, tegen zo'n 1.800 eerstelijns vliegtuigen aan zowel Duitse als Britse zijde.

De Franse vliegtuigindustrie produceerde in de oorlog ongeveer evenveel vliegtuigen als de Britse, maar de Franse vliegtuigmotorfabrieken overtroffen de gezamenlijke productie van Duitsland en Engeland. De simpele rotatiemotoren van 60-80 pk hadden in vier jaar tijd plaats gemaakt voor overwegend vloeistofgekoelde en beter betrouwbare motoren van 250-400 pk. De fragiele verkenners anno 1914 behaalden snelheden van 100-120 km per uur en hoogten tot 1.000 m; de snelste jagers in 1918 waren de SE.5a en de Spad XIII, die een topsnelheid van meer dan 220 km per uur haalden en tot 7.000 m hoogte konden klimmen.

Betekenis van vier jaar luchtoorlog

Het luchtwapen had zich in de vier oorlogsjaren ontwikkeld van een onbetekende hulpdienst voor verkenning en waarneming tot een wapen dat mede van invloed was op het verloop van de strijd op de grond. Vanaf de grote offensieven bij Verdun en aan de Somme was duidelijk dat het luchtoverwicht een bepalende factor was voor de toegang tot inlichtingen over de vijand en doelinformatie voor de artillerie. Tegen het einde van de oorlog was duidelijk dat het luchtoverwicht noodzakelijk was voor elk optreden te land en ter zee.

Het bevechten van het luchtoverwicht werd een specialisatie van jachtvliegtuigen, die zich toelegden op de bestrijding van tegenstanders in de lucht, van Zeppelins tot verkenners en bommenwerpers. Maar de jachtvliegers van beide zijden bestreden ook elkaar, en de besten onder hen – de *aces* – met grote aantallen overwinningen op hun naam, verwierven grote faam. Hun bestaan stond in schril contrast met dat van de miljoenen onbekende soldaten in de loopgraven. Zij ondervonden pas in het laatste oorlogsjaar daadwerkelijke steun van het luchtwapen doordat vliegtuigen massaal op lage hoogte met hun boordwapens invloed uitoefenden op het gevecht op de grond.

Het effect van de constante aanwezigheid van vijandelijke verkenners boven de loopgraven was dat men daar terstond een artilleriebom-

bardement kon verwachten. Zo gaf het luchtwapen nog een extra defensieve dimensie aan het toch al defensieve karakter van de stellingenoorlog die de Eerste Wereldoorlog was. Het is dan ook niet verwonderlijk dat men na de oorlog probeerde het luchtwapen een primair offensieve rol toe te kennen. Door de beperkte prestaties qua vliegbereik en wapenlast hadden offensieve operaties tijdens de oorlog nog slechts in de kinderschoenen gestaan. Daarbij hadden luchtaanvallen op tactische doelen achter het front meer resultaat opgeleverd dan de verschillende strategische luchtcampagnes, maar aan het eind van de oorlog waren de verwachtingen van deze laatste vorm van luchtmacht optreden hooggespannen.

Door de theoretici in het Interbellum werd het strategisch luchtbombardement tot een angstwekkende vorm van oorlogvoeren voor het voetlicht gebracht. De dictators Mussolini en Hitler zouden niet aarzelen hun tegenstanders te intimideren door te dreigen met hun bommenwerpervloten.

De in vier jaar tijd enorm toegenomen behoefte aan steeds meer en steeds betere vliegtuigen had niet alleen geleid tot de mobilisatie van de vliegtuig- en aanverwante industrie, maar ook een technologische ontwikkeling veroorzaakt waarbij soms in een jaar tijd verschillende nieuwe generaties vliegtuigen werden uitgebracht. De massale vliegtuigbouw en de opleiding van grote aantallen vliegend en technisch personeel betekende een bijna onbeheersbaar proces voor de leidinggevende organen.

Na de wapenstilstand schrompelden zowel de luchtstrijdkrachten zelf als de toeleverende industrie ineen. Maar de technologische ontwikkeling van het vliegtuig en zijn belangrijkste onderdeel, de vliegtuigmotor, zette zich voort ten gunste van het civiele gebruik. De enorme ontplooiing van het luchtverkeer in het Interbellum joeg de technologische vooruitgang op luchtvaartgebied aan, waarvan de luchtstrijdkrachten in de Tweede Wereldoorlog hebben kunnen profiteren. ■

Literatuur

- Air Historical Branch, *The Royal Air Force in the Great War* (heruitgegeven Londen 1996)
- Barker, R., *A Brief History of the Royal Flying Corps in World War I* (Londen 2002)
- Buckley, J., *Airpower in the Age of Total War* (Londen 2003)
- Budiansky, S., *Air Power From Kitty Hawk to Gulf War II. A History of the People, Ideas and Machines that Transformed War in the Century of Flight* (New York 2003)
- Christienne, C. en P. Lissarague, *A History of French Military Aviation* (Washington 1986)
- Corum, J.S. en R.R. Muller, *The Luftwaffe's Way of War. German Air Force Doctrine 1911-1945* (Baltimore 1998)
- Duiven, R. en D.S. Abott, *Schlachtflieger! Germany and the Origin of Air/Ground Support 1916-1918* (Atglen 2006)
- Fisher, W.E., *The Development of Military Night Flying to 1919* (Maxwell 1998)
- Gibbs Smith, C.H., *A History of Flying* (Londen 1953)
- Grattan, R.F., *The Origins of Air War. The Development of Military Air Strategy in World War I* (Londen 2009)
- Hart, P., *Bloody April. Slaughter in the Skies over Arras, 1917* (Londen 2005)
- Higham, R., 'Air Power in World War I, 1914-1918' in: A. Stephens (red.), *The War in the Air 1914-1994* (Fairbairn 1994)
- Hoepfner, E. von, *Deutschlands Krieg in der Luft. Ein Rückblick auf die Entwicklung und die Leistung unserer Heeres-Luftstreitkräfte im Weltkrieg* (Leipzig 1921)
- Hooton, E.R., *War over the Trenches. Air Power and the Western Front Campaigns 1916-1918* (Hersham 2010)
- Kennett, L.B., 'Developments to 1939' in: B.F. Cooling (red.), *Case Studies in the Development of Close Air Support* (Washington 1990)
- Kennett, L.B., *The First Air War 1914-1918* (New York 1991)
- Lawson, E. en J., *The First Air Campaign, August 1914-November 1918* (Conshohocken 1996)
- Layman, R.D., *Naval Aviation in the First World War. Its Impact and Influence* (Londen 1996)
- Morrow, J.H., *The Great War in the Air. Military Aviation from 1909 to 1921* (Washington 1993)
- Morrow, J.H., 'The First World War, 1914-1919' in: J.A. Olsen (red.), *A History of Air Warfare* (Washington 2010)
- Murray, W. en J. Keegan, *War in the Air 1914-45* (Londen 1999)
- Neumann, G.P., *Die Deutschen Luftstreitkräfte im Weltkrieg* (Berlijn 1920)
- Robertson, D.H., *The Zeppelin in Combat. A History of the German Naval Airship Division, 1912-1919* (Londen 1962)
- Wells, M.K. (red.), *Air Power. Promise and Reality* (Chicago 2000)
- Wise, S.F., *Canadian Airmen and the First World War* (Toronto 1980)

Schrijftalent gezocht!

In deze *Militaire Spectator* is plaats gemaakt voor een gastcolumn. Deze keer gaat R. Rhemrev in op de Nederlandse trainingen voor Afgaanse ondernemers in Uruzgan. Wat was het resultaat van deze inspanningen? De redactie van de *Militaire Spectator* daagt ook andere lezers uit om een gastcolumn te schrijven. Het thema is vrij, maar moet passen binnen de formule van het tijdschrift. De boodschap moet relevant zijn voor de lezers.

Het moet gaan om een gefundeerde eigen mening, om een logisch opgebouwd betoog en de feiten moeten kloppen en verifieerbaar zijn. Een bijdrage mag maximaal duizend woorden tellen. U kunt uw gastcolumn sturen naar de bureauredactie (zie colofon). De redactie wacht uw bijdrage met belangstelling af.

De hoofdredacteur

Nederlandse inzet laat 'footprint' achter in Uruzgan

Luitenant-kolonel (R) R.W.V. Rhemrev

Het is maart 2008 wanneer ik voet aan grond zet op Kamp Holland, Uruzgan. Mijn eenheid, PRT 5, mijn groep IDEA¹. Onze opdracht is duidelijk: ontwikkel een op maat gesneden opleiding voor het lokale midden- en kleinbedrijf (MKB) en ondersteun de activiteiten om een microkredietbank te vestigen in Tarin Kowt. En omdat we er toch zijn: maak een start met een *Business Development Centre* van waaruit straks ondernemers verder opgeleid en begeleid kunnen worden. Een bijzondere opdracht.

De start blijkt moeizaam. De lokale ondernemers zijn er wel maar laten zich moeilijk mobiliseren. Bovendien beconcurreren ondernemers van verschillende stammen elkaar, maar wie hoort bij welke stam? We besluiten te beginnen op de wekelijkse bazaar van Kamp Holland. Via de bazaar-oudste (niet in leeftijd maar in aanzien) weten we acht lokale ondernemers te interesseren voor een bijeenkomst waarin we vragen welke kennis zij nodig hebben om beter te ondernemen. De reactie is flauwtjes, eigenlijk wil men wel beter ondernemen maar de tijd om

basic economic skills te ontwikkelen ontbreekt: vandaag moet er eten op tafel komen, morgen zien we wel verder. We gebruiken al onze overtuigingskracht om ze naar een tweede bijeenkomst te krijgen.

Cursus op maat: 'Start Improve Your Business'

De ondernemers die onze bijeenkomsten bezoeken, ontberen veel kennis. Geen wonder in een land dat de laatste twintig jaar is geteisterd door oorlogen, bezettingen en een totalitair bewind onder de Taliban. Dankzij onze tolk - een *native speaker* en gemilitariseerde Nederlander van Afgaanse afkomst - vinden we aansluiting bij de culturele gewoonten van Afghanen. Zo lukt het om een door de *International Labour Organisation* (ILO)² ontwikkelde opleiding 'Start Improve Your Business' op maat te maken voor hun specifieke behoefte. We beginnen met onderdelen als inkoop, voorraadbeheer, basismarketing, kostprijsberekening. We besluiten dat een aantal modules, zoals businessplanning en mens en productiviteit, op een later moment aan de orde zullen komen zodra die behoefte bij hen ontstaat.

Intensief overleg met Nederland leidt tot een opzet voor de eerste training die door een gecertificeerd IDEA-trainer in mei 2008 wordt

1 IDEA staat voor *Integrated Development of Entrepreneurial Activities* (www.idea-listen.nl).

2 IDEA gebruikt een door de ILO (www.ilo.org) ontwikkelde training, speciaal gericht op de groep mensen die in hun eigen levensonderhoud voorzien door een bedrijf te starten.

gegeven. Het idee is dat een aantal opgeleide ondernemers over een paar jaar zelf trainer worden om ervoor te zorgen dat de kennis wordt doorgegeven.

Oprichting micro-kredietbank

In het hele lokale ondernemerschap zien we een belangrijke rol weggelegd voor de nog op te richten micro-kredietbank, de *Islamic Investment Finance Cooperative Bank*. Na een lange aanloop is de realisatie van deze bank in juli 2008 een feit. De lokale staf van deze bank wordt door de NGO *World Council of Credit Unions (WCCU)* met steun van het PRT in april 2008 geselecteerd en opgeleid. De bankmedewerkers zullen later ook de training *Start Improve Your Business* in aangepaste vorm volgen, maar de kern blijft: beter ondernemen. Door deze cursus te volgen, kan de kredietverlener de door ons getrainde ondernemers begeleiden én zij kunnen op termijn zelf trainer worden om een duurzame ontwikkeling van het MKB te garanderen. Een mooi perspectief, maar zal het ook zo gaan?

Terug in Afghanistan

In 2010 komt een lang gekoesterde wens uit: nog een keer terug om de in 2008 gestarte trainingen te vervolgen met een 'train the trainer'-programma. Kamp Holland is in twee jaar tijd behoorlijk veranderd. Het aantal militairen is toegenomen door de komst van de Amerikanen die medio 2010 het commando van Nederland zullen overnemen. Ik zie ook veel bekenden, vooral van Afghaanse zijde en er volgen hartelijke ontmoetingen met de ondernemers op de bazaar.

Belangrijkste constatering: de in 2008 gestarte SIYB-cursussen hebben veel belangstelling gewekt, mijn IDEA-collega's hebben al zo'n tweehonderd lokale ondernemers getraind. Ook werden twee trainers opgeleid. Zij vertrokken echter om elders als trainer aan de slag te gaan. Opnieuw wordt er door mijn voorgangers intensief gezocht naar nieuwe trainers. Er worden er vier gevonden: een arts, een informaticus en twee ondernemers – allen lokale Afghanen met een missie: hun eigen volk helpen. Vijf zeer intensieve weken volgen. Daarna leggen ze

individueel proeven van bekwaamheid af en verdienen het ISAF certificaat 'Basic SIYB-trainer'.

De nieuwe trainers beginnen direct met een werving onder lokale ondernemers. Hun motto: *'Do you want to improve your business, now there is a course at the TK-Business Development Centre'*. Ook wordt contact gezocht met de micro-kredietbank om bankmedewerkers op te leiden. Vlak voor ons vertrek zien we video-materiaal van de eerste trainingen. Het ziet er goed uit! Maar zal dit blijvend zijn?

Hoe staat het nu?

Ik vraag me in de jaren erna regelmatig af of ons trainingsconcept stand heeft gehouden. Met de nodige moeite lukt het me mailcontact te krijgen, en wat blijkt: het werkt nog steeds, geweldig! Niet helemaal in de vorm die we achterlieten: het *Business Development Centre* houdt eind 2012 op te bestaan (einde project), maar de trainers gaan in allerlei vormen door, als plaatselijke consultant voor kleine ondernemers en als directe hulp bij de dagelijkse praktijk. En ook dat ontwikkelt zich weer: het laatste mailcontact van oktober 2014 leert dat de trainers een overeenkomst hebben gesloten met het *Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ)* om honderdvijftig mensen op te leiden. Daarbij worden de oorspronkelijke modules SIYB weer gebruikt. De cursussen starten begin 2015.

Contact met deze Afghanen laat minstens drie zaken zien: ze leven, ze werken en ze hebben de vrijheid om te communiceren. Daarmee wordt het Nederlandse succes zo zichtbaar. We hebben op het terrein van de ontwikkeling van het MKB een 'footprint' achtergelaten en daarmee trotseren we de criticasters die vaak twifelen aan het nut van onze missies. Om een uitspraak van de naamgever van mijn regiment (Van Heutsz) te citeren: *'Het moet, dus het kan'*.

Mijn contact sluit zijn mailtje af met deze woorden: *Now Afghans have great hope and wishes to new government. The new president is an educated and honest person, hope to have peaceful and stable Afghanistan and all the world.*

Welke grondbeginselen voor de geïntegreerde benadering?

Dr. M.F.J. Houben – luitenant-kolonel der Mariniers*

Militairen zijn doorgaans goed bekend met de grondbeginselen van de oorlogvoering (*principles of war*): doelgerichtheid, offensief optreden, massa, manoeuvre, eenhoofdige leiding en veiligheid en verrassing om er maar enkele te noemen. Deze grondbeginselen hebben ruim twee eeuwen geleden grotendeels vorm gekregen. In die tijd (artillerie getrokken door paarden, infanterie uitsluitend te voet) waren de beperkingen van de middelen bepalend voor het succes. Het vinden van een vorm om de middelen zo te gebruiken dat ze ondanks hun evidente beperkingen toch maximaal effect konden leveren, werd beschouwd als de kunst van het oorlog voeren. De regels van die kunst werden vervolgens vastgelegd in grondbeginselen.

In de loop der eeuwen zijn er verschillende 'lijstjes' met grondbeginselen ontstaan. Sun Tzu was één van de eerste grote generaals die dergelijke grondbeginselen trachtten te formuleren. Pogingen om tot grondbeginselen van de oorlogvoering te komen zijn echter niet onomstreden; de kritiek betreft meestal niet de grondbeginselen zelf, maar het gevaar van een te rigide gebruik ervan. Het zijn immers geen formules voor een zekere overwinning. Een meer gematigde school is overtuigd van het nut van het formuleren van grondbeginselen mits deze worden opgevat als een leidraad en niet als absolute principes waarvan niet kan of mag worden afgeweken. Voorts zijn er theoretici die beweren dat de aard van de oorlog onveranderlijk is en dat daarmee ook de grondbeginselen van de oorlogvoering onveranderlijk zijn. Die bewering berust volgens mij op een

denkfout, want oorlog en oorlog voeren zijn twee verschillende dingen. Een oorlog of gewapend conflict is principieel een conflict tussen twee partijen dat met militaire middelen wordt beslecht en dat (doorgaans) een winnaar en een verliezer oplevert. Dat basisgegeven verandert niet.

Twee veranderingen

Wat wel is veranderd, is de politieke, sociale en juridische context waarin een oorlog of inzet van een krijgsmacht plaatsvindt. We accepteren niet meer dat oorlog de grote uitzondering is waarin bestaande regels niet (meer) worden nageleefd. Ook begrijpen we vandaag de dag de horizontale effecten van een oorlog of crisis beter, dat wil zeggen de sociale, politieke en humanitaire gevolgen van militair ingrijpen. De maatschappelijke context is steeds bepalender (geworden) voor de wijze waarop een oorlog wordt gevoerd. Met het door de technologische ontwikkelingen steeds machtiger worden van de wapens, is het streven naar de maximalisering van de inzet ervan geleidelijk vervangen door de beperking van de inzet van de middelen. De beperkingen die bij een militaire interventie van kracht zijn, zijn zo ingrijpend dat ze grotendeels bepalend zijn (geworden) voor de modus operandi. In een eerdere column heb ik betoogd dat er voldoende reden is om naast de opdrachtgerichte bevelvoering (*Mission Command*) ook een op de uitvoering gerichte bevelvoering te ontwikkelen (*Executive Command*). De reden is dat het 'hoe' van de uitvoering van een militaire operatie minstens zo belangrijk is geworden als het 'wat'. Zelfs zo belangrijk, dat het 'hoe' niet meer aan ondercommandanten kan worden overgelaten. Richtlijnen ter voorkoming van nevenschade bijvoorbeeld grijpen zwaar in of zijn zelfs bepalend hoe een operatie wordt uitgevoerd.

* Op deze plaats vindt u afwisselend een bijdrage van Frans Matser en luitenant-kolonel der Mariniers Marcus Houben.

Ten tweede zal, vanwege de horizontale effecten van de complexe crises waarmee we worden geconfronteerd (Afghanistan, Mali, piraterij), het militaire element steeds vaker in een geïntegreerde benadering of *comprehensive approach* zijn ingebed. De essentie van de geïntegreerde benadering is niet de maximalisering van de individuele instrumenten, maar de gecoördineerde en complementaire inbreng en inzet van zowel militaire als civiele instrumenten. In die veranderde context kan de orthodoxe toepassing van de grondbeginselen van de oorlogvoering problematisch en mogelijk zelfs gevaarlijk zijn, vanwege de kans van een escalatie van de crises. Hoewel de schoonheid van de grondbeginselen in hun eenvoud ligt, is die schoonheid bedrieglijk, want de bruikbaarheid van *deze* grondbeginselen voor militair optreden als onderdeel van een *comprehensive approach* is beperkt.

Actieprincipes

Gegeven de heterogeniteit van de bijeengebrachte instrumenten in een *comprehensive approach* (*defence, diplomacy, development*), is het eerder noodzakelijk dan nuttig om bepaalde gemeenschappelijke uitgangspunten (actieprincipes) te formuleren die iedereen aanvaardt. Dergelijke grondbeginselen dienen dan ook als leidraad voor professioneel militair optreden als onderdeel van een geïntegreerde benadering. Dit is uiteraard stof voor verdere studie, maar ik doe een voorstel ter overweging.

De grondbeginselen voor de geïntegreerde benadering zijn:

- eenheid van inspanning (we werken naar een gemeenschappelijk doel);
- complementariteit (we vullen elkaar aan);
- functionele integriteit (ik doe waar ik goed in ben, jij doet waar jij goed in bent, maar ik ga niet doen wat jij moet doen);
- verantwoordelijkheid (ik leg verantwoording af voor mijn handelen);
- coördinatie (ik coördineer mijn activiteiten met de jouwe en andersom).

Cruciaal is dat dergelijke grondbeginselen of actieprincipes worden onderschreven door

iedereen, militair en civiel, die deel uitmaakt van of bijdraagt aan de geïntegreerde benadering. Pas dan worden de coördinatie en integratie van activiteiten en inspanningen mogelijk. Gedeelde actieprincipes maken echter niet alleen coördinatie mogelijk, ze zorgen ook voor focus, integratie en mogelijk ook synergie. Voor een krijgsmacht is het van groot belang dat de inbedding van de militaire inbreng in een geïntegreerde benadering de effectiviteit ervan niet in de weg staat.

Als blijkt dat door de militaire inzet zo in te bedden een effectieve inzet grotendeels onmogelijk geworden is, dan is de legitimiteit van die militaire inbreng ook grotendeels verdwenen.

Gemeenschappelijke actieprincipes dragen niet alleen bij aan de effectiviteit van de geïntegreerde benadering, ze zijn mogelijk zelfs een voorwaarde voor succes. En dat is een interessante vaststelling die ons terugbrengt naar het begin van deze column, want het oorspronkelijke doel van de grondbeginselen van de oorlogvoering was het 'maximaliseren van de middelen'. Waar vroeger de beperkingen van een militaire inzet een direct gevolg waren van de fysieke beperkingen van de middelen, zijn de hedendaagse beperkingen eerder contextueel van aard: politieke, maatschappelijke en juridische overwegingen (om bijvoorbeeld nevenschade te minimaliseren) of de inbedding in de geïntegreerde benadering, bepalen de wijze waarop een krijgsmacht wordt ingezet.

Dat de inzet aan beperkingen onderhevig is lijkt de enige constante factor bij het optreden van een krijgsmacht. Als de kunst van het oorlogvoeren bestaat uit het optimaliseren van de balans tussen het respecteren van de beperkingen enerzijds en het maximaliseren van de inzet en het effect anderzijds, dan heeft het debat over de grondbeginselen en de kunst van de oorlogvoering, of in ons geval de effectiviteit van de geïntegreerde benadering, ook in onze tijd niets aan relevantie ingeboet. ■

Banaan

Linda Polman

Ik stelde het me helemaal voor, wat Kremlin-oloog Pieter Waterdrinker bedacht in zijn recente verhaal in *Vrij Nederland*: hoe Vladimir Poetin rondom zijn 33ste in Dresden voor het eerst van zijn leven een banaan kan hebben geproefd en hoe die ervaring kan hebben bijgedragen aan zijn onverzettelijkheid. Waterdrinker kwam op zijn theorie toen hij een wandeling maakte door het buurtje in Sint-Petersburg – voorheen Leningrad – waar Poetin in een betrekkelijk arm gezin ter wereld kwam. Hij groeide op tussen de demonen van de Tweede Wereldoorlog, die volop rondspookten in de geblakerde puinhopen die over waren van de stad. Het verschrikkelijke beleg van Leningrad duurde tot januari 1944; Poetin is van 1952. Meer dan een miljoen inwoners van Leningrad bezweken in de strijd tegen het fascistische Duitsland door geweld en honger. Ook de Poetins brachten grote offers. Vladimirs vader was dienstplichtige in de Sovjetmarine en raakte in 1942 zwaargewond aan boord van een onderzeeboot. Poetins oudere broer overleed tijdens het beleg aan difterie, zijn oma werd door Duitse militairen vermoord en ooms raakten aan verschillende oorlogsfronten vermist. In de jaren tachtig, als dertiger, werkte Poetin als spion in Dresden. Hier, denkt Waterdrinker, moet hij spijkerbroeken begeerd hebben, voor het eerst een behoorlijk glas bier gedronken hebben en behalve die eerste banaan ook vernedering geproefd hebben. De DDR maakte deel uit van het Oostblok, maar de welvaart lag er aanmerkelijk hoger dan in de Sovjet-Unie. De Sovjet-Unie viel, maar de vernedering bleef. Waterdrinker vergelijkt de heersende klasse van invloedrijke Russen als de nouveau riche-leden van een chique golfclub: onvergelijkelijk veel rijker dan het oude geld (lees: het Westen) dat al lid was, maar toch met de nek aangekeken. De frustratie zit diep. Rusland heeft Europa meerdere malen gered. Eerst was er Napoleon Bonaparte die Europa Frans wilde maken en daarna kwam Adolf Hitler. Ondanks massale verliezen en enorme verwoestingen zetten de

Russen de oorlogen door en wisten ze de aanvallers zulke grote nederlagen toe te brengen, dat ze uiteindelijk definitief konden worden verslagen. Maar na de Napoleontische Oorlog ging de Hertog van Wellington met de eer strijken en tegen Hitler was het generaal Eisenhower die met de beker aan de haal ging. Amerika verloor 407.500 soldaten, die sindsdien diep respect en medeleven ten deel valt. Rusland verloor bijna 11 miljoen soldaten en van alle gesneuvelde Duitse militairen viel 92 procent in de strijd tegen Rusland, maar de erkenning daarvoor is niet bepaald uitbundig te noemen. In Nederland worden Duitsers uitgenodigd bij onze bevrijdingsfeesten en Russen niet. Een westerse kijk op de Russische bijdrage aan de Tweede Wereldoorlog is dat de Russische soldaten veelal beklagenswaardige dienstplichtige pubers waren, die door hun generaals de dood in werden gejaagd met Stalins order ‘Geen stap terug!’. In het Russische narratief was het de collectieve bereidheid van het Sovjetvolk om te sterven voor een groter ideaal.

Russische vaderlandsliefde is Wij en Zij. ‘Wij’ is het Russische volk, dat Poetin dankbaar is voor de grootsheid waarin Rusland ondanks de miskennen herrezen is. Mensen kopen auto’s en huizen en Russen gaan massaal op vakantie in het buitenland. ‘Zij’ zijn iedereen die de heldenrol van Stalin bij de overwinning op Hitler bagatelliseren.

Belegingen met miljoenen doden doorstaan ze zonder een krimp. In het Russische oorlogsbewustzijn ligt de nadruk op onverzettelijkheid en is er nauwelijks plaats voor pijn, ook niet van vrouwen en kinderen. Wie het beleg van Leningrad overleefde (en nu over de 70 is) ontvangt van de Russische staat nog steeds om de paar jaar een medaille voor als zuigeling getoonde heldenmoed en wordt op 9 mei geëerd als oorlogsheld.

Rusland zal niet wijken. Druk van buiten smeedt Rusland en zijn inwoners vaster aaneen. We halen de bananen maar beter uit onze oren. ■

Russia, the West & Military Intervention

Door Roy Allison
Oxford (Oxford University Press) 2013
308 blz.
ISBN 9780199590636
€ 74,-

Op 24 augustus 2014 passeerden eenheden van het Russische leger de grens met Oekraïne. Het Russische offensief had tot doel de gebieden rondom de steden Donetsk en Loehansk in te nemen, die tot dan toe in handen van het Oekraïense leger waren. De beslissing van het Kremlin een militaire operatie te lanceren kwam voort uit de dreiging dat de door separatisten uitgeroepen volksrepublieken in Oost-Oekraïne dreigden te bezwijken. President Vladimir Poetin waarschuwde het Westen op 29 augustus geen pogingen te ondernemen om Oekraïne met militaire hulp bij te staan, daarmee suggererend dat westerse leiders alleen maar in konden stemmen met een bevriezing van het conflict. Dit zou de separatisten de ruimte geven hun krachten te consolideren en de regering in Kiev de mogelijkheid bieden naar een modus vivendi met Rusland te zoeken. De huidige militaire situatie en de Russische annexatie van de Krim hebben de pro-westerse regering van Oekraïne hoe dan ook in een lastig parket gebracht.

De situatie zoals deze zich momenteel voordoet is echter geen incident, maar een nieuwe fase in een jarenlang conflict tussen Rusland en het Westen over de rechtmatigheid van

militaire interventies. Deze crisis vormt dan ook een interessante opmaat voor het boek *Russia, the West & Military Intervention* van Roy Allison. Allison onderzoekt daarin de Russische politieke en diplomatieke reacties op verschillende militaire interventies die de Verenigde Staten en de NAVO de afgelopen twintig jaar hebben ondernomen. Allison, als docent Internationale Betrekkingen verbonden aan de University of Oxford, was lange tijd hoofd van het Russische programma aan het *Royal Institute of International Affairs*. Door deze achtergrond kan hij in zijn boek nadrukkelijk ingaan op de positie van Moskou binnen de internationale politiek en de VN-Veiligheidsraad. Het accent ligt hierdoor niet zozeer bij de militaire aspecten tijdens deze missies of de politieke debatten over de doeltreffendheid van zulke operaties; de auteur besluit zich vooral te concentreren op het fundamentele verschil in het denken tussen Rusland en het Westen over het principe van militaire interventies.

Invloedsferen

Een belangrijk verschil in opvatting ligt volgens Allison bij de bestaande internationale rechtsnormen over militaire interventies op het grondgebied van een andere staat. Een voor

Moskou belangrijk punt vormt de bescherming van Russische burgers buiten de eigen landsgrenzen. Dit zogeheten *responsibility to protect*-principe was voor Rusland in 2008 aanleiding buurland Georgië binnen te vallen. Nadat Georgische strijdkrachten een aanval uitvoerden op de Zuid-Ossetische plaats Tsinvali besloot Rusland in te grijpen. Na een snelle militaire overwinning riepen Zuid-Ossetië en Abchazië zich met Russische steun uit tot twee zelfstandige republieken. Het Russische offensief moest de Georgische regering duidelijk maken dat het noodzakelijk was gesprekken met de separatistische republieken te starten – en de facto met Rusland – over de politieke en geopolitieke status van het land. Rusland probeert dat in Oekraïne dunnetjes over te doen.

Volgens Allison is het versterken van de eigen positie in de regio voor Moskou niet alleen ingegeven uit eigenbelang, maar komt dit ook voort uit de manier waarop het Westen zelf in de afgelopen jaren militair heeft ingegrepen. Naast het vergroten van de eigen invloedssfeer zoekt Rusland naar manieren om in te gaan tegen onder meer de uitbreiding van de NAVO. Het militair interveniëren van westerse landen is gebaseerd op een humanitair principe en het voorkomen van schendingen van de internationale rechtsorde. Voor Rusland is deze rechtsorde echter eenzijdig, gedomineerd door belangen van Europa en de VS. Sinds de interventie in Kosovo in 1999 draagt de westerse wijze van militair interventionisme bij aan het wantrouwen over en weer. In de afgelopen jaren heeft Rusland met landen als China en India gezocht

naar een 'concert van invloedssferen' binnen de internationale gemeenschap. Hiermee trachtte het Kremlin de westerse macht te beperken zoals die zich sinds de interventie in Kosovo heeft gemanifesteerd.

Westerse hegemonie

Allisons interdisciplinaire studie gaat in op de diepgewortelde kloof tussen Russische en westerse leiders over militaire interventie en het door Rusland gebruikte geweld in omliggende landen. De auteur besteedt dan ook ruim aandacht aan het Russische standpunt over het militair ingrijpen van de VS en Europa in Afghanistan, Irak en Libië. Hoewel Rusland na 9/11 zijn steun gaf aan de *War on Terror*, kwam vanuit Moskou toch forse kritiek op het militair ingrijpen van de Amerikanen in Irak. Het Kremlin bleef bezorgd over het eenzijdige optreden van het Westen bij diverse internationale vraagstukken. In een reactie besloot Rusland zijn positie als permanent lid van de Veiligheidsraad te gebruiken om de westerse dominantie van het internationaal recht te beperken. Vraagstukken zoals het gebruik van geweld in een humanitaire crisis, de juridische rechtvaardiging van militaire operaties en de consensus over het wereldwijd bestrijden van terrorisme leidden in de afgelopen jaren tot politieke confrontaties over en weer. *Russia, the West & Military Intervention* bevat het nodige bronnenmateriaal dat aantoont hoe Ruslands leiders en politieke elite deze opvattingen uiten. Allisons werk roept dan ook belangrijke vragen op over het (gebrek aan) vermogen van Rusland en het Westen om samen te werken bij internationale crises.

Inconsistent

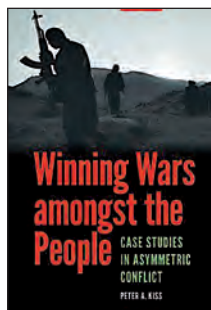
De inconsistentie in de samenwerking bij internationale noodsituaties vormt niet voor niets het hoofdthema van Allisons boek. Vooral de vraag hoe Russische politieke en diplomatieke reacties opgevat moeten worden tijdens crises en rondom militair ingrijpen staat centraal. De auteur merkt terecht op dat politieke analisten de afgelopen jaren te weinig aandacht hebben geschonken aan de oorzaken van deze spanning. Ook droegen beide kanten tegenstrijdige normen uit het internationaal volkenrecht aan om hun militaire operaties te rechtvaardigen. Zo hanteerden Russische politici een vergelijkbare retoriek bij de inval in Georgië als bij het voorkomen van een interventie in Syrië. Rusland lijkt van eerdere conflicten geleerd te hebben en gebruikt nu zelfs de politieke wapens van westerse landen tegen hen. Hoewel Rusland, net als China, binnen de internationale gemeenschap voorstander is van staatssoevereiniteit en niet-inmenging, heeft het land volgens Allison moeite dit standpunt consistent door te zetten. De Russische positie wordt namelijk net zozeer beïnvloed door een sterk eigenbelang als door principe. Niettemin toont de auteur gedegen aan dat Amerikaanse en Europese analisten deze aspecten grotendeels negeren. Het gevolg is dat het Russische standpunt in het debat over militair optreden onvolledig wordt weergegeven en het onderlinge wantrouwen blijft bestaan. Ondanks de soms onzekere en niet geslaagde initiatieven in zijn buitenlands beleid is Rusland een belangrijke speler in de internationale politiek na de Koude Oorlog gebleven.

Allison wijst er bovendien op dat Moskou na de val van de Sovjet-Unie voortdurend geprobeerd heeft een plaats aan de internationale tafel tussen de andere grote mogendheden te vinden. Dit is volgens Allison dan ook de belangrijkste verklaring voor de constante spanning tussen Rusland en het Westen. Het zijn niet zozeer de militaire interventies zelf die deze spanning veroorzaken, maar meer de fundamentele begripsverschillen over het vaststellen van de spelregels binnen de internationale politiek. De spanningen zullen dan ook niet eenvoudig verdwijnen, want beide machtsblokken blijven ieder hun eigen gedachtegoed, ambities en doelstellingen nastreven. *Russia, the West & Military Intervention* is zeker een aanrader voor iedereen die meer inzicht wil krijgen in het complexe politieke debat over de inzet van militairen als interventiemacht en de positie van Rusland hierbij. Vooral dit laatste punt maakt het boek, gezien de huidige ontwikkelingen in Oost-Oekraïne, de moeite van het lezen waard.

C.J.T. Crins MA

Voordrachten gevraagd voor de Kooy Prijs 2015

Het Koninklijk Instituut KIVI NIRIA roept op tot voordrachten voor de Kooy Prijs 2015. Scripties over defensie of veiligheidstechnologie van studenten aan hogescholen of universiteiten kunnen tot 31 januari 2015 worden ingestuurd. Meer informatie is te vinden op www.kiviniria.nl/dv.

Winning Wars amongst the People

Case Studies in Asymmetric Conflict
Door Peter A. Kiss
Dulles (Potomac Books) 2014
256 blz.
ISBN 9781612347004
€ 19,-

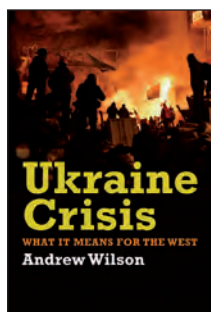
In vijf gedetailleerde casestudies, waaronder Kosovo, Rhodesië en Punjab, analyseert Peter Kiss in *Winning Wars amongst the People* het asymmetrische conflict, oftewel *fourth-generation warfare*. In deze conflicten zijn de tegenstanders groepen die gewapend opereren aan de grenzen van politiek en criminaliteit, met het doel een land te destabiliseren of de macht over te nemen. Kiss, voormalig Amerikaans militair en verbonden aan de National University of Public Service in Boedapest, zoekt naar de politieke, sociale en economische achtergrond van asymmetrische oorlog en waarschuwt dat dergelijke conflicten in de toekomst ook in West-Europa voor zouden kunnen komen en dat krijgsmachten er op voorbereid moeten worden.

Anthony Fokker

Een vervolgen leven
Door Marc Dierikx
Amsterdam (Uitgeverij Boom) 2014
416 blz.
ISBN 9789089532848
€ 24,90

Het leven van Anthony Fokker (1890-1939) was kort, maar overvol. Marc Dierikx, senior onderzoeker aan het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis, beschrijft in deze biografie hoe de luchtvaartpionier vele ongelukken overleefde, voordat hij, door in te springen op de snelle ontwikkelingen in de luchtvaart tijdens de Eerste Wereldoorlog, een belangrijk vliegtuigfabrikant werd. De Duitsers, met vliegenier Hermann Goering voorop, droegen Fokker op handen en zijn vliegtuigen werden gevreesd door de geallieerden. In de jaren twintig ontwikkelde Fokker zich tot de belangrijkste vliegtuigbouwer ter wereld, met fabrieken in de Verenigde Staten en Nederland. Dierikx behandelt in deze biografie ook uitgebreid het privéleven van Fokker.

Ukraine Crisis

What It Means for the West
Door Andrew Wilson
New Haven (Yale University Press) 2014
248 blz.
ISBN 9780300211597
€ 14,-

In *Ukraine Crisis* behandelt Andrew Wilson gedetailleerd de politieke onrust die het land in 2014 heeft geteisterd. Hij analyseert waarom de Russisch-georiënteerde president Janoekovitsj in februari door het parlement in Kiev werd afgezet, hoe Rusland de Krim inlijfde en hoe gewapende pro-Russische separatisten nu het oosten van Oekraïne domineren. Wilson, Oost-Europa deskundige aan University College London, plaatst de ramp met de MH17 in deze politieke context en kijkt welke gevolgen de crisis in Oekraïne kan hebben voor andere landen en voor de relaties van Kiev met de Europese Unie. Intussen weigert het Westen volgens Wilson hardnekkig de ware agenda van de Russische president Poetin te begrijpen.

The Ethics of Insurgency

A Critical Guide to Just Guerrilla Warfare
Door Michael L. Gross
Cambridge (Cambridge University Press) 2014
320 blz.
ISBN 9781107684645
€ 25,-

Kunnen opstanden beschouwd worden als rechtvaardige oorlogen en wat zijn de ethische principes die gewapende niet-staatelijke groepen hanteren? Die vraag probeert Michael Gross te beantwoorden in *The Ethics of Insurgency*. Opstandelingen nemen het vaak op tegen technologisch superieure staatslegers en grijpen naar politieke moord, bermoebommen, plundering en menselijke schilden. Volgens Gross zijn die middelen lang niet altijd moreel te verantwoorden, maar vechten ook niet alle guerrilla-groepen met de gruwelijke tactieken waarvan regeringen hen beschuldigen. Gross, hoogleraar politieke wetenschappen aan de Universiteit van Haifa, concludeert dat het lastig is om een algemene lijn te trekken omdat iedere opstand uiteindelijk een eigen bijzondere achtergrond heeft.

www.militairespectator.nl

Militaire Spectator digitaal

De website van de *Militaire Spectator* is online.

Via www.militairespectator.nl hebben lezers voortaan direct toegang tot alle artikelen die in het blad verschijnen.

De site is opgezet aan de hand van een aantal thema's, waaronder strategie, operaties en bedrijfsvoering, terwijl de redactie artikelen aanbeveelt in de rubriek Uitgelicht.

Een nummer van de *Militaire Spectator* kan via de site in zijn geheel worden gedownload of als losse artikelen in pdf. Daarnaast staan artikelen in html-formaat op de site.

Via de ingebouwde zoekfunctie kan de lezer gemakkelijk auteurs, artikelen, editoriaalen en columns vinden. Nieuws over lezingen, congressen en andere onderwerpen is te vinden onder de rubriek Actueel.

Wie maandelijks vooraf op de hoogte gebracht wil worden van de inhoud van het nieuwste nummer kan zich via de site aanmelden voor een nieuwsbrief.

Auteurs die een artikel of gastcolumn willen insturen kunnen dat voortaan ook doen via het contactformulier op de site.

De website zal uiteindelijk uitgroeien tot een portal voor de krijgswetenschappen en het digitale archief van de *Militaire Spectator* vanaf de jaargang 2006 bevatten. De jaargangen tot en met 2005 blijven te raadplegen via www.kvbk-cultureelerfgoed.nl.

Medewerkers van Defensie die de *Militaire Spectator* tot nu toe ontvingen vanwege hun rang of schaal krijgen vanaf januari 2015 geen gedrukt exemplaar meer. Leden van de Koninklijke Vereniging ter Beoefening van de Krijgswetenschap blijven wel een gedrukte versie ontvangen. Meer informatie over het lidmaatschap van de KVBK is te vinden op www.kvbk.nl. U bent al lid voor € 25,- (studenten € 17,50).

